

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Němčina pro mezikulturní komunikaci

Michael Chlum

Komentovaný překlad: Flucht im geteilten Deutschland. Bettina Effner, Helge Heidemeyer (Hg.) be.bra verlag, 2005. Vybrané kapitoly.

Annotated translation: Flucht im geteilten Deutschland. Bettina Effner, Helge Heidemeyer (Hg.) be.bra verlag, 2005. Selected chapters.

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Věra Kloudová, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval Mgr. Věře Kloudové, Ph.D., za vedení práce, cenné rady a připomínky a čas věnovaný konzultacím. Dále děkuji doc. PhDr. Tomáši Vilímkovi, Ph.D., a PhDr. Petru Kourovi, Ph.D., za pomoc s terminologií. Poděkování patří rovněž mým nejbližším za morální podporu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že má práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

v Praze

.....

Michael Chlum

Abstrakt

Bakalářská práce se skládá z překladu německého textu a odborného komentáře. Výchozím komunikátem jsou dvě kapitoly od historičky Christine Brechtové z publikace *Flucht im geteilten Deutschland*. Tématem je útěk a emigrace z bývalé Německé demokratické republiky a následná integrace východoněmeckých uprchlíků na Západě. Komentář zahrnuje překladatelskou analýzu, metodu překladu a typologii překladatelských problémů a posunů. Cílem práce je nejen funkční překlad, nýbrž i okomentování překladatelských řešení.

Klíčová slova: překlad, překladatelská analýza, metoda překladu, překladatelské problémy, překladatelské posuny, uprchlík, útěk, legální vystěhování, východní Berlín, Západní Berlín, Německá demokratická republika, Spolková republika Německo

Abstract

The bachelor thesis consists of a translation of a German text and a commentary on translation strategies. The source text is composed of two chapters from the book called *Flucht im geteilten Deutschland* and is written by historian Christine Brecht. The book focuses on flight and emigration from the former German Democratic Republic, as well as the resultant integration of East German refugees in the West. The commentary includes a translation analysis, the translation method, and a typology of translation problems and shifts. The aim of the thesis is both a functional translation and a commentary on the translation procedures.

Key words: translation, translation analysis, translation method, translation problems, translation shifts, refugee, flight, legal emigration, East Berlin, West Berlin, German Democratic Republic, Federal Republic of Germany

Obsah

Úvod.....	6
1. Překlad.....	7
2. Komentář.....	24
2.1. Překladatelská analýza.....	24
2.1.1. Vnětextové faktory.....	24
2.1.2. Vnitrotextové faktory.....	27
2.2. Překladatelská metoda.....	30
2.3. Typologie překladatelských problémů.....	31
2.3.1. Lexikální rovina.....	31
2.3.2. Syntaktická rovina.....	40
2.3.3. Morfologická rovina.....	53
2.3.4. Stylistická rovina.....	62
2.3.5. Pragmatická rovina.....	66
2.4. Překladatelské posuny.....	67
2.4.1. Typologie překladatelských posunů.....	67
2.4.2. Typologie výrazových změn.....	68
2.4.3. Příklady výrazových změn.....	69
Závěr.....	74
Bibliografie.....	75
Přílohy.....	78

Úvod

Předmětem bakalářské práce je komentovaný překlad do češtiny dosud nepřeloženého textu o rozsahu zhruba 20 normostran. S ohledem na zadání volíme populárně naučnou publikaci *Flucht im geteilten Deutschland* (2005), ze které jsme si vybrali dvě kapitoly s názvem *Wege in den Westen* a *Integration in der Bundesrepublik: Der schwierige Neuanfang*, jejichž autorkou je německá historička Christine Brechtová.

Tématem zvolené publikace je migrace v rámci rozděleného Německa. Vybrané kapitoly se zabývají způsoby, jakými se občanům tehdejší Německé demokratické republiky podařilo utéct na Západ, a následnou integrací východoněmeckých uprchlíků ve Spolkové republice Německo. Volba výchozího komunikátu je podmíněna především osobním zájmem o danou problematiku, ale také zadanými kritérii v podobě žánrově-stylistického zařazení či rozsahu. Zvolená publikace se navíc bezprostředně týká kultury jazyka, ze kterého překládáme.

Práce obsahuje kromě samotného překladu i komentář, který zahrnuje překladatelskou analýzu výchozího komunikátu, překladatelskou metodu a typologii překladatelských problémů a posunů. Popsané jevy jsou doplněny o příklady v podobě slov, které jsou označeny kurzívou, nebo celých vět, u nichž volíme menší velikost a jiné řádkování. Odlišeny jsou od sebe i druhy pramenů: Tištěné zdroje jsou uváděny harvardským stylem, digitální zase formou průběžných poznámek pod čarou.

1. Překlad

Cesty na Západ

Někteří nasedli v padesátých letech na S-Bahn, který projížděl sektorovou hranicí z východního Berlína do Západního, jiní se po stavbě Berlínské zdi ukryli v zavazadlovém prostoru auta a nechali se odvézt po tranzitní dálnici; někdo byl z politických důvodů vězněn, a mohl tak být vykoupen, jiný musel čekat několik let na to, až dostane povolení k legálnímu vystěhování: Způsoby, kterými se lidé z NDR dostávali na Západ, se velmi lišily. Podmínky pro útěk a vystěhování se během různých vládních období strany SED mezi lety 1949 až 1989 měnily. Odchod z Východu na Západ se však nikdy neobešel bez potíží, rizika a ztrát. Od počátku padesátých let totiž režim SED potlačoval jakoukoli formu svobody pohybu. Svůj vlastní národ věznil za zdi, která byla postupem času čím dál tím nepropustnější.

Jak se lidem podařilo tuto hranici překonat či obejít? Jaká opatření byla přijata k tomu, aby se cesty na Západ zablokovaly? Tyto otázky poukazují na dramatickou interakci mezi emigrací a útlakem, která formovala dějiny NDR. Zároveň upozorňují na podivuhodná místa, na kterých se nacházely hranice a hraniční přechody, jako byla kontrolní stanoviště či tranzitní dálnice, které vznikly v souvislosti s rozdělením Německa. A také vedou k řadě jednotlivých zážitků, které si uprchlíci a vystěhovalci odnesli z přechodu přes hranice. Ve vzpomínkách na útěk a vystěhování někdy hrají roli osobní věci, které se na první pohled zdají být banální a nahodilé, jako je památníček, který se před útěkem na Západ povedlo propašovat, boty, ve kterých se útěk podařil, nebo plyšák, který vystěhování doprovázel. Podobně jako v ostatních kontextech útěku a migrace se k těmto věcem řadí také zavazadla, ve kterých si uprchlíci odnesli něco málo ze svého majetku.

25 Cesty se zužují – útěk v padesátých letech

Když Christel N. vyrazila na Západ, jediným zavazadlem, které si s sebou nesla, byla velká taška. V únoru 1953 odjela s manželem Hansem a tříletým synem z Meklenburska do Berlína. Tam překročili sektorovou hranici do Západního Berlína, odkud později pokračovali na území SRN. Ingrid K. pracovala jako zdravotní sestra v Heiligendammu, než koncem roku 1960 přešla do Nemocnice Lidové policie ve východním Berlíně, aby měla pro útěk lepší výchozí pozici. Postupně se jí podařilo propašovat veškeré své věci k příbuzným do západní části města, až začátkem srpna 1961 překročila hranici i ona sama.

Jako rodina N. a Ingrid K. se v letech před stavbou zdi vydalo přes Berlín tisíce uprchlíků. V roce 1960 se přes Západní Berlín uskutečnilo téměř 95 procent veškerých útěků.

35 Vnitroněmecká hranice byla totiž od roku 1952 uzavřena. Přes tuto „zelenou hranici“ proběhlo předtím ještě mnoho útěků z Východního Německa do Západního po přímých cestách. V květnu 1952 však SED nechala na hranicích se Spolkovou republikou Německo, jejichž délka činila 1 400 kilometrů, zavést vojenský pohraniční režim, který měl emigraci obyvatelstva zastavit. Po celé délce hranice byly vybudovány hraniční zátarasý
40 se zakázanými pásmy, ostnatými dráty a pozorovacími věžemi. Pohraniční policie měla za úkol pokusům o útěk zabránit a na uprchlíky případně i střílet, což vedlo k neustálým ztrátám na životech. Vzhledem k ustanovení tohoto násilného omezení se cesty k útěku postupně přesouvaly do Berlína, kde ještě stále bylo možné překročit sektorovou hranici.

Avšak poté, co režim SED označil „opuštění republiky“ za trestný čin, obnášely i tyto cesty
45 čím dál větší obtíže a nebezpečí. Už od roku 1951 musel podle zákona každý občan NDR, který se chystal do Západního Německa nebo Západního Berlína, nahlásit svůj odchod předem u policie. Šlo o vyhlášku, která ještě neměla poměrně žádný účinek. Zákon o cestovních pasech z roku 1954 pak trestal i každého, kdo útěk připravoval, pokoušel se o něj nebo k němu napomáhal. Když v prosinci 1957 došlo ke zpřísnění zákona, začala
50 justice NDR plánování útěků systematicky stíhat. Pro výstrahu soudy v mnoha případech nařídily, aby rozsudky byly oznámeny veřejně. Tak tomu bylo i v případě mladé učitelky, kterou v únoru 1958 odsoudil okresní soud v Templinu k šesti měsícům vězení. „Obžalovaná,“ jak zněl rozsudek, „se provinila proti nedotknutelnosti hranic NDR tím, že bez dovolení nasedla do vlaku a chtěla opustit republiku.“ Jak z rozsudku vyplývá, její
55 plán vyhradili kolegové a ženu na cestě do Západního Berlína zadržela Lidová policie.

Nástup trestního stíhání doprovázelo zpřísnění kontrol na cestách do Západního Berlína. Na dálnicích, silnicích, vodních cestách a nádražích, která se nacházela v blízkosti hranic, byla kontrolní stanoviště, na kterých se musela prokázat každá osoba, která do sektoru vstupovala nebo ho opouštěla. S neustálými kontrolami museli cestující počítat také
60 ve vlaku nebo S-Bahnu. Aby se Peter M. vyhnul neblaze proslulé vstupní kontrole při přestupu z vlaku na S-Bahn, vydal se na jaře 1953 ze Schwerinu do Berlína přes Velten. Místní poradili tehdejšímu patnáctiletému školákovi následující: „Ve Veltenu nemusíte vystupovat z vlaku, procházet závorou a zase nastupovat na S-Bahn. [...] Stačí, když projdete nástupištěm, a když to uděláte šikovně, zvládnete to, protože tam před ranní směnou

65 panuje hrozný mumraj, se kterým nic nezmůže ani policejní kontrola.“ Přesně tak to provedl:
„No a po dvou zastávkách jsem byl v Heiligensee.“ V květnu 1957 nasedl Wilfried S.
na vlak do Berlína a na okraji města přestoupil na S-Bahn. Avšak na nádraží Friedrichstraße,
kousek od sektorové hranice, čekala na cestující kontrola: „Strach, který jsem tenkrát zažil,
se dneska dá popsat jen stěží. Když je vidíte, jak přicházejí se psy a jak postupují vagonem...
70 Nevíte, jestli raději nemáte koukat na zem, zda právě tím na sebe neupozorníte, nebo jestli
se raději na ně podívat – ale co když je právě tím vyprovokujete? Byl to opravdu
traumatizující zážitek.“ Student z Greifswaldu měl ale štěstí. Kontrola se k němu nedostala,
a tak se mu útěk do západní části města podařil.

Jak tyto příklady ukazují, sehrál berlínský S-Bahn při útěcích v letech před stavbou zdi
75 ústřední roli. Několik S-Bahnových linek projíždělo mezi východní a západní částí města.
Některým nádražím byl díky jejich poloze přikládán zvláštní význam. Nádraží
Friedrichstraße bylo na trase z východu na západ poslední zastávkou ve východním sektoru.
Jakmile se zde S-Bahn, který směřoval na Západ, už rozjel, měl člověk prakticky vyhráno.
Nádraží Gesundbrunnen bylo oproti tomu jediným západoberlínským nádražím, které se
80 nacházelo na trase vedoucí ze severu na jih. Pod záminkou cesty z jednoho konce
východního Berlína na druhý využilo mnoho uprchlíků vhodné příležitosti a na této zastávce
vystoupili. Wolfgang K. měl od zaměstnavatele potvrzení, které mu dovoľovalo jezdit touto
linkou do práce. V dubnu 1961 tak jednoho dne na Gesundbrunnenu vystoupil a na Západě
už zůstal.

85 Kdo propustku neměl, připravil si zpravidla pro jízdu S-Bahnem přes sektorovou hranici
dobrý důvod, aby se vyhnul podezření z útěku, a nebyl tak zadržen. Hans N. se vydal
na cestu se svým německým ovčákem a předstíral, že má schůzku s jedním berlínským
chovatelem. Jako důkaz mohl dokonce předložit veterinární osvědčení, které mu vystavil
jeho známý zvěrolékař. Když 7. srpna 1961 na nádraží Friedrichstraße narazila na kontrolu
90 zdravotní sestra Ingrid K., sebrala veškerou svou odvahu. Tvrdila, že má mimořádnou
dovolenou a že chce jet za matkou, která bydlí za Berlínem. Aby tuto lež z nouze nějak
podložila, ukázala kontrolorovi svůj služební průkaz z Nemocnice Lidové policie.
To zapůsobilo. Nechal ji nastoupit do S-Bahnu směřujícího na Západ, a tak utekla z NDR
jen pár dní předtím, než začala stavba zdi.

Všechny hranice jsou zavřené – útěk po stavbě Berlínské zdi

Když přes to samé místo utekla v prosinci 1961 Vera D., panovaly v souvislosti se stavbou zdi již podstatně jiné podmínky. Všechna dopravní spojení mezi východním a Západním
100 Berlínem byla přerušena, hraniční přechody byly pro občany NDR uzavřeny. Opustit východní Berlín se jí podařilo jen podvodem. Jedna studentská převaděčská skupina jí v Západním Berlíně opatřila pas jisté Švýcarky, která se jí trochu podobala. Na hraničním přechodu se pak za tuto Švýcarku vydávala, předložila falešný pas a kontrolou nerušeně prošla. Od 13. srpna 1961 se však už žádný útěk neobešel bez náročných příprav
105 a obrovského rizika.

Stavbu Berlínské zdi odůvodnilo vedení NDR tím, že zemi musí chránit před útoky nepřátel. Tak to také formulovalo usnesení Rady ministrů NDR, které stranický orgán SED *Neues Deutschland* (Nové Německo) otiskl 13. srpna 1961 v doslovném znění takto: „Na hranicích se Západním Berlínem je nutné zajistit spolehlivou stráž a účinnou kontrolu, abychom
110 podvrtné činnosti mohli zamezit.“ Sotva tím však mohlo vedení zatajit skutečnost, že mu šlo v první řadě o to, aby jednou pro vždy zastavilo masový útěk, protože usnesení dále pokračovalo: „Tyto hranice smějí občané Německé demokratické republiky překročit pouze se zvláštním povolením.“ Zřízení pohraničního režimu v Berlíně koordinoval operační štáb pod vedením Ericha Honeckera, který v té době vykonával úřad bezpečnostního tajemníka
115 Ústředního výboru SED. Stejně jako vnitroněmecká hranice byla i Berlínská zeď posílena o vojenský dozor. Pohraniční stráž na uprchlíky cíleně střílela a už v srpnu 1961 oplakávali lidé první oběti Berlínské zdi. Počet úteků drasticky klesl.

Krátce po stavbě zdi byl Berlín stále ještě dějištěm ohromujících úteků. V ulici Bernauer StraÙe mezi obvody Mitte a Wedding riskovali lidé svůj život, když do západní části města
120 skákali z domů, které tu tvořily hranici. Obrovské pozdvižení vyvolala také řada úteků tunely, které vykopali západoberlínští převaděči proto, aby dostali uprchlíky z východního Berlína ven. Když byl ale na zdi vybudován pohraniční režim, přemístily se útekové cesty jinam. Lidé, kteří chtěli ze země pryč, se zoufale snažili najít nové možnosti jako např. utéct přes vnitroněmeckou hranici, Baltské moře nebo oklikou přes východní Evropu. Kromě toho
125 se změnily i dopravní prostředky, ve kterých se uprchlíci snažili zemi opustit, a strategie útěku. Piplavou prací lidé zhotovovali různá zařízení, ve kterých by mohli hranice přeletět, podle potřeby upravovali auta nebo falšovali pasy. Důležitou roli začali hrát soukromí i profesionální převaděči, kteří ze Západu útky připravovali a pomáhali při nich.

Ačkoli se jednotlivým útěkům dostávalo v západních médiích značné pozornosti, zůstávala
130 většina z nich v utajení, protože nikdo nechtěl vyzradit způsoby a strategie, aby zúčastněné
osoby ochránil před trestním stíháním. Režim SED totiž v souvislosti se stavbou zdi zpřísnil
také kriminalizaci a potírání útěku jakož i napomáhání k němu. V trestním zákoníku NDR
z roku 1968 byla podle § 213 stanovena skutková podstata „nezákonného překročení
hranic“. Za to bylo možno očekávat trest ve výši až pěti let vězení. Napomáhání k útěku bylo
135 podle § 105 považováno za „protistátní obchod s lidmi“ a bylo nutno počítat s velice tvrdými
represemi a přísnými tresty. Ministerstvo státní bezpečnosti (MfS) vyvinulo podlé metody
sledování, aby plánování útěku odhalilo ještě v počátcích. Pro potírání útěku a vystěhování
vytvořilo roku 1976 „Ústřední koordinační skupinu“ (ZKG). Jejím úkolem bylo špehovat
a rozvracet převaděčské organizace tak, aby většina z nich zanikla a co nejvíce převaděčů
140 a uprchlíků skončilo ve východoněmeckém vězení. Aby potírání útěků dovedl režim SED
k dokonalosti, uzavřel nakonec s ostatními státy „východního bloku“ i dohody,
které zaručovaly, že tyto země vydají východoněmeckým úřadům občany NDR, které
na svém území při pokusu o útěk zatknou.

V sedmdesátých letech proběhlo několik pokusů o útěk po tranzitních dálnicích
145 mezi Západním Berlínem a Spolkovou republikou Německo. Uprchlíci se schovali
do zavazadlového prostoru auta a nechali se ze země odvézt soukromými
nebo profesionálními převaděči. V létě 1977 tak tímto způsobem dopomohl k útěku Barbaře
S. a jejímu devítiletému synovi jeden kamarád, který žil v Západním Berlíně. První pokus
ztroskotal, protože se Barbaře S. a jejímu synovi, kteří předtím čekali v úkrytu na dálnici,
150 nepodařilo dostatečně rychle naskočit do auta. Napodruhé už však úspěšní byli. Aniž by si
jich někdo všiml, vlezli do zavazadlového prostoru vozidla, a přešli tak u Hirschbergu
hranice do Bavorska. Profesionální převaděčské organizace požadovaly za takové akce
mnoho peněz, což ukazuje příběh rodiny S. V listopadu 1973 odjela Ursula S. na návštěvu
do Západního Berlína a už tam zůstala. Aby připravila útěk svého muže a obou dcer,
155 zkontaktovala jednoho převaděče. Ten oznámil, že za úhradu 10 000 německých marek
dostane Gustava, Andreu a Sabine S. přes hranice ve speciálně upraveném autě. I v tomto
případě se ukázalo, jak složité je do auta se dostat. Povedlo se jim to až při třetím
konspirativním setkání na dálničním odpočívadle. Útěk se sice podařil, ale jeho cena byla
příliš vysoká. Po příjezdu na Západ bylo totiž potřeba uhradit ještě další částky ve výši
160 20 000 marek. I přes tuto finanční zátěž se rodiče pokusili stejným způsobem dostat z NDR
oba své syny, kterým bylo tehdy 18 a 19 let. Tentokrát se však útěk nevydařil: Jejich úmysl

na hraničním přechodu odhalili, oba uprchlíky a převaděče zatkli a odsoudili k trestu odnětí svobody. Na Západ se synové dostali až vykoupením.

165 V několika případech vedly útoky i přes hranice ostatních socialistických zemí ve východní Evropě. Takový plán lidé přitom často vydávali za odjezd na dovolenou. Mnoho občanů NDR přijelo jako turisté do Maďarska či Bulharska, odkud se pokusili dostat do Jugoslávie, která nebyla součástí žádného bloku a která uprchlíky zpravidla nevydávala. Když v létě 1964 odjel Erhard Raschke s východoněmeckou cestovní kanceláří z Magdeburgu do Maďarska, měl svou útečovou trasu už přesně naplánovanou. Od skupiny se odtrhl
170 a přes hraniční řeku Drávu přeplaval do Jugoslávie. Tam se dobrodružným způsobem protlačil až do konsulátu Německé spolkové republiky v Záhřebu, který mu umožnil pokračovat do Západního Německa. V konceptu napomáhání k útěku, který v sedmdesátých letech úspěšně praktikoval Wolfgang Welsch, hrály ústřední roli výjezdy na dovolenou do Bulharska. V takovém případě vedla cesta nejdříve do Sofie. Tam byla uprchlíkům
175 dodána západoněmecká měna, oblečení, letenky i západoněmecké pasy. Ty byly pečlivě poupraveny, opatřeny fotografiemi uprchlíků, vydány na jejich jméno a potvrzeny falešnými razítky letiště v Sofii s příletem a odletem. Koncept totiž spočíval v tzv. „změně identity v oblacích“, kdy uprchlíci odletěli ještě jako občané NDR ze Sofie do Bukurešti, ve které díky falešným pasům a západoněmeckým prostředkům přistáli jako občané Spolkové
180 republiky Německo. Z Bukurešti se pak do Západního Německa dostali letadlem nebo vlakem.

Legální vystěhování – oficiální cesta

Vzhledem k riziku a námaze, které útek doprovázely, přibývalo od poloviny sedmdesátých
185 let těch, kdo se pokoušeli opustit NDR formou povolení k vystěhování. U příslušných úřadů si podali požadavek na propuštění ze státního svazku, čímž se současně vydali na dlouhou cestu s nejistým koncem. Schvalovací proces byl totiž stále netransparentní, a i nadále probíhal nahodile. Nárok na vystěhování z právního hlediska neexistoval. Svévolné rozhodování o tom, zda občané zemi opustí, nebo v ní zůstanou, si stát ke všemu nárokoval
190 sobě samému. Převládající právní vysvětlení znělo následovně: „V souladu s podstatou socialistického občanství neakceptuje právo NDR žádný individuální nárok na propuštění ze státního svazku.“ Jak vyplývá z „vyhlášky o úpravě otázek společného slučování rodin“ ze září 1983, neměla většina východoněmeckých občanů ani právo na to, aby si

o vystěhování zažádali. Tato vyhláška sice v první řadě upravovala proces podávání žádostí,
195 zároveň však i vymezovala okruh lidí, kteří k tomuto požadavku byli vůbec oprávněni.
Žádost si mohli podat pouze lidé v důchodu, invalidé anebo ti, kdo měli na Západě příbuzné
v řadě přímé. Ostatní žadatelé se z pohledu úřadů dopouštěli protiprávního jednání.

Přesto stále více lidí usilovalo o to, aby si povolení k vystěhování vydobyli. Závěrečný akt
KBSE z Helsinek, ve kterém v roce 1975 uznalo individuální základní a lidská práva i vedení
200 NDR, spustil doslova proud žádostí. Strana a stát na to jednoduše reagovaly tvrdou šikanou.
Žadatelé o povolení přišli o práci, čelili urážkám typu „asociál“ nebo „nepřítel státu“,
byli sledováni Státní bezpečností, v mnoha případech byli dokonce i zatčeni a odsouzeni.
Za systematickým stíháním žadatelů opět stála Ústřední koordinační skupina MfS,
jejíž hlavní pole působnosti se z potírání útěku přesunulo na sledování těch, kdo chtěli získat
205 povolení k vystěhování – neboli slovy Státní bezpečnosti: „V souvislosti se zamezením
protiprávních pokusů o dosažení přesídlení [...] se politicko-operativní práce musí soustředit
na tyto osoby a preventivní zamezování nepřátelských plánů a úmyslů.“

Na druhou stranu nutil rostoucí počet žádostí vedení NDR k ústupkům; počet povolení
se tedy začal zvyšovat. Na jaře 1984 náhle mohlo opustit NDR 30 000 osob, mezi nimiž bylo
210 mnoho mladých lidí a rodin s dětmi. Na Západ se tehdy dostali i pan a paní F. Svou první
žádost podali v prosinci 1981. Celé ty roky si stáli za svým a o vystěhování žádali pořád
dokola, až v únoru 1984 povolení skutečně dostali. Paní F. si vzpomíná, že „[...] jsme pak
museli vyplnit 100 formulářů, které byly pro vystěhování nezbytné“. Ze státního svazku
NDR byli oficiálně propuštěni až poté, co vypověděli nájemní a pojistnou smlouvu, ukončili
215 odběr elektřiny a zrušili bankovní účty. Tento akt stvrdil doklad o zbavení občanství.
Nakonec dostali vízum, které je oprávnilo k „jednorázovému výjezdu“ z NDR
a stanovilo, kdy a kde je nutno hranice překročit. Počet žádostí se zvyšoval takovým
způsobem, že ve druhé polovině osmdesátých let vzniklo doslova vystěhovalecké hnutí.
Lidé, kteří chtěli zemi opustit, se – částečně na půdě kostelů – společně scházeli, navzájem
220 se podporovali v boji proti úřadům a vyvíjeli vlastní formy protestů, aby na své přání
upozornili. K prvním takovým skupinám, které se proslavily, patří *Der Weiße Kreis* (Bílý
kruh) v Jeně, který se zapsal do povědomí veřejnosti v létě 1983 tichou demonstrací
na náměstí Platz der Kosmonauten. Poté, co v létě 1984 nezůstalo na Stálém zastoupení
Spolkové republiky Německo ve východním Berlíně už žádné volné místo, začali občané
225 NDR s plnou vervou obsazovat západoněmecké velvyslanectví, čímž se pokoušeli vymocit
povolení k vystěhování. V kostele Bekenntniskirche v obvodu Berlin-Treptow se začátkem

roku 1988 sešla skupina žadatelů, kteří se od té doby scházeli pravidelně, aby společně překonali unavující čekání. Poněvadž se jim dostalo podpory faráře Wenera Hilseho, zapojili se do prací církevní obce. Pořádali tematické bohoslužby, ve kterých se vyrovnávali s otázkami vnitřního i vnějšího míru, a tak vyjadřovali svou kritiku poměrů v NDR. Jakmile se směla nějaká rodina vystěhovat, oslavili její odchod všichni společně a ostatní, kteří museli v zemi zůstat, ji doprovodili k hraničnímu přechodu. Když byli někteří členové skupiny na podzim 1988 zatčeni a obžalováni, zasloužili se pak jejich známí emigranti ze Západu o jejich propuštění.

235 To, že Spolková republika Německo vykupovala politické vězně, považoval režim SED rovněž za formu státem povoleného vystěhování. Někteří lidé tomu také říkali „z basy na Západ“. Tímto způsobem se z východoněmeckých vězení dostalo do SRN mezi lety 1963 až 1989 33 000 žen a mužů. NDR za to obdržela dodávky zboží v celkové hodnotě tří miliard marek a veškerou věc označovala za „zvláštní obchod“, kdežto Spolková republika Německo mluvila poněkud zaobaleně o „zvláštním úsilí v humanitární oblasti“.

240 Tento výměnný obchod spočíval v tajné dohodě mezi NDR a SRN. Převoz iniciovali v roce 1963 východoberlinský právník Wolfgang Vogel a jeho západoberlinský kolega Jürgen Stange. Obchod podpořil tehdejší spolkový ministr pro celoněmecké otázky Rainer Barzel. Jakožto zástupce západoněmecké vlády vyjednával státní tajemník Ludwig Rehlinger s právníkem Vogelem stále nová vykoupení. Na seznam navrhovaných osob uváděli vyjednaváci především jména vězňů, kteří byli odsouzeni za pokus o útěk, napomáhání k němu nebo za žádost o povolení k vystěhování. Ti si museli v nelidských podmínkách při výkonu trestu ve věznicích v Budyšině, Hohenecku či Hohenschönhausenu mnohé vytrpět. O tom, že se je někdo snaží vykoupit, samotní vězni zpravidla neměli tušení.

245 V několika případech si je vzali na starost jejich příbuzní nebo přátelé. Někteří se zase na seznam dostali prostřednictvím převaděčských organizací. Propuštění a vystěhování pokaždé probíhalo podle stejného vzoru: Bez jakéhokoli předchozího oznámení nebo vysvětlení „převezli“ vězně jednoho dne do věznice v Karl-Marx-Stadtu (dnešní Chemnitz). Tam si museli povinně zažádat o propuštění ze státního svazku a následně jim byl jako všem, kdo dostali oficiální povolení k vystěhování, vydán doklad o zbavení občanství. Jako průkaz totožnosti obdrželi propouštěcí list z vězení. Nakonec je z Karl-Marx-Stadtu odvezli autobusem přes hraniční přechod Herleshausen do západoněmeckého uprchlického tábora v Gießenu. Podle jednoho z bývalých vězňů panovalo v autobuse nejdříve naprosté ticho. „Jako bychom nepochopili, co se s námi v těchto minutách děje.“

255

260 Avšak náhle „...se sedadla rozpohybovala, ozvaly se radostné výkřiky, poté bouřlivý potlesk. [...] Všichni pocítli něco naprosto výjimečného“.

Zážitky z překročení hranic

Okamžik překročení hranic zažili a popsali jako něco naprosto výjimečného i ostatní
265 uprchlíci a emigranti. Vera D., která utekla díky pasu jedné Švýcarky, vzpomíná: „Napětí
u mě pominulo tím, že jsem se smála. Byla to taková psychologická reakce, jen jsem
se smála a smála, seděla jsem na lavičce a smála se.“ A Barbara S., která se spolu se synem
schovala do zavazadlového prostoru auta, říká: „Vystoupili jsme, klepaly se mi nohy a [...]
připadalo mi to všechno tak nereálné, jako když ve snu stojíte vedle sebe a díváte se,
270 co děláte. [...] Nedošlo mi, že nám to všechno vyšlo.“ Okamžik překročení hranic někdy
doprovázela kuriózní setkání. Hartmut R. z města Werder u Postupimi tak zpočátku vůbec
nevěděl, kde je, když se mu v létě 1966 podařilo přeplavat Teltowský kanál. Zcela vyčerpán
oslovil ženu, která stála s autem u krajnice: „»Můžete mi říct, jestli je tohle Západ?« Stál
jsem tam a třásl se. A ona pak vystoupila a řekla: »Odkudpak jsi, mladíku? [...] Asi z druhé
275 strany?« [...] Nato mě objala.“ Na rozdíl od osvobozujících pocitů štěstí, které se
po úspěšném útěku dostavily, byly zážitky z překročení hranic v případě legálního
vystěhování často zastíněny strachem a rozčilením, které způsobovaly kontroly a šikany
na hraničních přechodech. Paní F., která v roce 1984 nasedla s manželem do auta a odjela
přes berlínský přechod Invalidenstraße, říká: „Přijeli jsme na kontrolní stanoviště a [...] tam
280 nás nejdříve nechali chvíli stát. Jen jste viděli, jak se pohraniční vojáci jízlivě usmívají [...].
Poté jsme museli z auta vybalit naše věci [...], naprosto všechno, co jsme si s sebou vezli.
Měli jsme seznamy zabalených věcí v pěti vyhotoveních – zaznamenaný musel být každý
kapesník, každá punčocha.“ Rozzlobená byla také Viola B., když roku 1989 odjížděla
přes jeden z nejznámějších přechodů, tzv. Tränenpalast (Palác slz) u nádraží Friedrichstraße.
285 Vnímala to jako „...dlouhatánskou cestu, než se člověk dostal na Západ. Než měl člověk
všechny ty kontroly za sebou. Na naši kontrolu [...] si ještě vzpomínám, byla tam jen taková
úzká ulička, kontrolor seděl dost vysoko nad námi [...] a kontroloval nám papíry“.

Cesty na Západ vedly různými oklikami, ale směřovaly i přes místa, která desítky let
formovala realitu rozděleného Německa. K tomu patřily hraniční přechody v Berlíně
290 a na vnitroněmecké hranici, kde lidem hrozily přísné kontroly, z nichž měli obavy.
Vzpomínkou na masivní omezování útěků a emigrace z NDR jsou také úřední dokumenty

jako propustky, výjezdní víza a propouštěcí listy z vězení. Zároveň však tato místa a dokumenty související s hraničním přechodem poukazují na to, že ani hranice či zeď, a ani represe nedokázaly lidi odradit od toho, aby hledali způsoby, jak se dostat na Západ.

295

Integrace ve Spolkové republice Německo: Těžký začátek

„Jako uprchlíci jsme ve vesnici nezapadali, to pro nás byla úplně nová zkušenost,“ říká Christel N., která do Západního Německa utekla s manželem a synem v roce 1953. „Teprve v tu chvíli nám bylo jasné, jak moc vám to usnadní život, když tu ostatní znají přímo vás nebo jméno vaší rodiny a když se dokonale vyznáte v poměrech místní společnosti.“ A Tina Ö., která se roku 1977 mohla s rodinou vystěhovat poté, co ji pustili z východoněmeckého vězení, píše: „Trvalo léta, než jsem se jakž takž vyznala v »pravidlech hry« této země, kterou jsme si vybrali za nový domov. [...] S lidmi jsem si tu nerozuměla a ještě dnes mi připadá těžké chápat všechny souvislosti.“

I přes všechnu radost a úlevu z toho, že se útěk nebo vystěhování podařily, doprovázelo nový začátek v druhé části Německa mnoho potíží. Problémem nebylo jen najít si bydlení a práci a sžít se s novým prostředím, nýbrž šlo i o to, poradit si s jiným společenským systémem, ve kterém se politika, hospodářství a každodenní život řídily neznámými pravidly. Nově příchozí ve Spolkové republice Německo čekal úkol překonat rozdíly mezi Východem a Západem, ke kterým kvůli rozdělení Německa došlo. Ze strany západoněmeckých občanů se přitom nesetkávali jen se soucitem a ochotou pomáhat, nýbrž také s nedůvěrou a nepochopením, protože místním poměry v NDR a lidé, kteří odtamtud přišli, už dávno byli cizí.

Avšak nejen z hlediska individuálních zkušeností se integrace ukázala jako dlouhý proces oboustranného učení. Uprchlícký proud z NDR představoval v poválečné době pro odpovědné politiky, ať už ze Spolkového, nebo zemského sněmu, náročný úkol. Tisíce lidí bylo nutno přijmout do měst a obcí, které se po válce potýkaly s nedostatkem bytů, potravin a práce. Problémy, které celá situace obnášela, úřady a dobročinné spolky nebyly zpočátku moc schopny řešit. Zákony a opatření, které by přijímání, zaopatřování a ubytování přistěhovalců z NDR řídily, bylo potřeba teprve vypracovat. Když se však konflikt mezi Východem a Západem po potlačení povstání ze 17. června 1953 vyostřil, nabyla politická vůle přijímat krajany z NDR na síle. A s hospodářským rozmachem SRN

se od poloviny padesátých let zlepšily pro nově příchozí i vstupní podmínky, protože se zvýšila poptávka po pracovní síle.

325

„Politika otevřené náruče“ od padesátých let

Jakožto státní tajemník při Spolkovém ministerstvu pro celoněmecké otázky patřil Franz Thedieck v době vlády kancléře Adenauera k předním zástupcům západoněmecké integrační politiky. Při jednom projevu pro západoberlínskou rozhlasovou stanicí RIAS
330 v roce 1957 objasnil základní princip této politiky následujícími slovy: „Spolková vláda [...] na obyvatele východní zóny vždy apelovala, aby ji opouštěli jen v případě, že pro to mají naléhavé důvody. [...] Jestliže k nám však někdo pod takovým nátlakem přijde, měli bychom mu podle svých nejlepších schopností a v rámci zákonných možností ulehčit nalezení nového, provizorního domova a začátek nové existence.“ Na „politiku otevřené
335 náruče“ kladli velký důraz zástupci všech politických stran a nadále v ní pokračovali i poté, co rozdělení Německa nebylo provizoriem, ale už trvalým stavem. Tato politika byla od padesátých let písemně zaznamenána v několika zákonech a opatřeních, které řídily integraci přistěhovalců. Ústava přistěhovalce – stejně jako vyhnance a vysídlence – označila za německé občany a se západními Němci je v zásadě zrovnoprávnila. Podle spolkového
340 zákona o uprchlících a odsunutých z roku 1953 mohli nově příchozí uplatnit nároky na sociální dávky v podobě důchodu, nemocenské či podpory v nezaměstnanosti, které pobírali v NDR. Kromě toho zavedla vláda další příspěvky na začleňování, aby uprchlíkům z NDR ulehčila nový začátek. Částečně navázala tato podpora na prostředky, které byly zavedeny v souvislosti s přijímáním vyhnaných Němců od konce čtyřicátých let. Zákon
345 o vyrovnání břemene z roku 1952 byl jedním z nejdůležitějších zákonodárných děl západoněmeckých poválečných dějin. Z krizového fondu tohoto zákona si uprchlíci z NDR mohli zažádat o příspěvky na vybavení domácnosti, aby si koupili nejnnutnější věci jako nádobí a hrnce, nábytek nebo matrace. Zákon o pomoci vězňům z roku 1955 etabloval další prostředky na začleňování pro ty, kdo byli v NDR z politických důvodů vězněni. Výše
350 těchto dávek závisela na délce pobytu ve východoněmeckém vězení. Těžiště integrační politiky tvořily příspěvky na hospodářské a profesní začleňování, včetně opatření pro politiku pracovního trhu jako podpora vzdělávání, profesní poradenství či zprostředkování práce. Poskytnout potřebným pomoc ke svépomoci se v západoněmeckém sociálním státě rozumělo samo sebou.

355 Zatímco spolkové zákony nároky na dávky odůvodňovaly a řídily, spolkové země a obce byly pověřeny tím, aby je přezkoumávaly, zpracovávaly žádosti a prostředky schvalovaly. Kromě toho se o integraci zaslouhaly i dobročinné spolky a charitativní organizace. Zaměstnanci a dobrovolníci organizovali oslavy a akce, aby přistěhovalce přivítali. Jak ukazují dobové fotografie, dokonce se v přeplněných uprchlických táborech
360 v padesátých letech konala divadelní představení, koncerty a akce pro děti, aby se pochmurný každodenní život v táboře trochu zpestřil.

Zároveň poukazují tyto fotografie na to, že ubytování představovalo v padesátých letech vážný problém. Pro většinu uprchlíků začal nový život na Západě odyseou přes přeplněné přijímací a dočasné tábory i ubytovny, které spolkové země a obce nouzově zřídily. Byl to
365 i případ manželů W., kteří utekli začátkem roku 1956 se dvěma malými syny z Magdeburgu. Zastávky jejich nového života vedly ze Západního Berlína do Bavorska, kde je nejdříve ubytovali v táboře zřízeném v rozbombardovaných bývalých kasárnách. Když si je však nárokovala nově založená spolková armáda, přemístili uprchlíky do jiného tábora. Předtím, než si rodina W. našla první vlastní bydlení v Tübingenu, následovaly další pobyty
370 v táborech, mimo jiné v bývalém táboře nucených prací.

Na politické rovině si všichni zcela uvědomovali, že problém s bydlením nutně potřebuje řešení. Situaci tehdejší spolkový ministr stavebnictví Paul Lücke zdůvodnil v roce 1958 před Spolkovým sněmem takto: „Úkol zajistit uprchlíkům bydlení je koneckonců všestranně složitý sociální problém. Jde o to, abychom osoby, které už léta musejí žít v táborech,
375 co nejrychleji umístili do vhodných bytů.“ Aby mohlo k nápravě dojít, poskytoval stát od roku 1953 spolkovým zemím na stavbu bydlení pro uprchlíky zvláštní prostředky, které nadcházející roky neustále navyšoval. Do roku 1961 se v rámci těchto zvláštních programů postavilo 450 000 nových bytů. Rozdělení prostředků vycházelo ze zemských kritérií, které stanovovaly, kolik uprchlíků mají jednotlivé spolkové země přijmout. Země
380 s nejvyššími přijímacími kvótami byly Severní Porýní-Vestfálsko a Bádensko-Württembersko, a proto také většina bytů pro uprchlíky vznikla právě zde.

Mimo to podporoval stát stavbu vlastních domů tím, že uprchlickým rodinám poskytoval půjčky s výhodným úrokem. Této formy pomoci ke svépomoci využili například Hans a Christel N. I oni měli za sebou po útěku v roce 1953 několik mezizastávek,
385 než si v porýnském Wülfrathu našli práci a provizorní ubytování. V roce 1955 si tu díky státní půjčce postavili dům v tzv. Nebenerwerbssiedlung, osadě pro osoby s vedlejším

příjmem. K domu patřil chlév a zahrada, takže mohli pro vlastní potřebu i jako přivýdělek provozovat menší zemědělství. Avšak i přesto, že se jednotlivým uprchlickým rodinám dařilo postupně vybudovat ze skromných začátků nový život, přestalo zajišťování vhodných
390 bytů činit potíže, až když nával uprchlíků ustal.

Další problematickou oblastí, na kterou politici a dobročinné spolky v padesátých letech narazili, byla integrace uprchlické mládeže z NDR, která se na Západ dostala bez rodičů či rodinných příslušníků. Počet „osamocených“ mladých uprchlíků, jak se této problematické skupině říkalo, byl totiž velký. Deník *Die Welt* informoval 24. listopadu 1955
395 s titulkem „Útěk mládeže ze sovětské zóny přibývá“ o tom, že od roku 1949 přišlo z NDR do Spolkové republiky Německo 700 000 osob mladších 25 let. Tento vývoj budil na příslušných místech v Bonnu vážné obavy. V novém rozpočtovém plánu proto byly navýšeny prostředky na „začleňování mládeže do společnosti“. Obavy na příslušných
400 místech měly různé důvody. Jednak velká část mládeže ještě nedosáhla plnoletosti, popř. nedochodila školu nebo se ničím nevyučila. A jednak na její integraci velmi záleželo, protože mezi uprchlíky, kteří se kvůli nespokojenosti se Západem vraceli do NDR, byl podíl mladých lidí opravdu velký. Na mládež se navíc pro její socialistickou výchovu nahlíželo jako na mimořádně nelehký úkol pro západní přijímací společnost.

Aby se tyto problémy začaly řešit, vznikla pro mládež nejrůznější zařízení a programy
405 na její ubytování a péči. Od roku 1951 byli mladí uprchlíci, kteří neměli na Západě příbuzné, posíláni do speciálních táborů pro mladistvé, které byly rozděleny podle pohlaví. Tam se o ně starali sociální pracovníci, kteří je úkolovali a kteří jim zprostředkovali vzdělávání a pracovní místa. Mezi mladými lidmi bylo však toto „nucení do táborů“ velice neoblíbené. Doufali, že na Západě budou svobodní a nezávislí, a místo toho měli pocit, že je v táboře
410 někdo neustále vodí za ručičku a drží pod zámek. Aby se co nejdříve postavili na vlastní nohy, smířila se většina z nich s horšími pracovními podmínkami v hornictví, zemědělství nebo něčích domácnostech. To ovšem vedlo k tomu, že se cítili využiti, a „zlatým Západem“ byli zklamáni. Tohoto dilematu si byli vědomi představitelé sociální politiky. Ludwig Landsberg, ministerský rada při Ministerstvu práce a sociálních věcí spolkové země Severní
415 Porýní-Vestfálsko, usiloval o to, aby lidé měli pro zájmy mládeže větší pochopení, a na uváženou pronesl: „Stojíme tu na jedné z mnoha spojnic mezi Západem a Východem, na kterých lidem z Východu prostě nemůžeme vnucovat svoje představy.“ Aby své nasazení pro mládež zdůvodnil porýnsko-vestfálský ministr sociálních věcí Konrad Grundmann,

420 upozornil i on na rozdíly mezi společenskými systémy: „Výchova, které se jim v sovětské zóně dostalo, a odlišné zážitky z Východu a Západu na nich zanechaly stopy.“

Proti mládeži se však dal použít argument, že v NDR byla vystavěna „vlivu komunismu“. Mnoho politiků, vychovatelů a průzkumníků veřejného mínění považovalo mladé uprchlíky za „mistry dvojího myšlení“, které se naučili v NDR, kde svoje názory schovávali pod maskou a říkali jen to, co se od nich očekávalo. Ovlivnění „východním myšlenkovým světem“ podle nich zpomalovalo jejich „adaptaci západnímu prostředí“ a muselo se kompenzovat sociálně pedagogickou péčí. Na druhou stranu kolovala o mladých uprchlících pověst, že se orientují na konzumní způsob života, vyhledávají dobrodružství a neprojevují vděčnost, a tak ani po této stránce neodpovídali ideálnímu obrazu politického uprchlíka, který v padesátých letech ve Spolkové republice Německo převládal.

430

Potíže s integrací v době „německo-německé nevědomosti“

Od té doby, co stavba zdi upevnila rozdělení Německa, se problémy s integrací změnily. V popředí už nestálo zaopatřování a ubytovávání uprchlíků, nýbrž potíže, které vycházely z odlišností společenských systémů. Rozšířila se „německo-německá nevědomost“, a ta v sedmdesátých a osmdesátých letech čím dál silněji formovala zkušenosti, které bývalí občané NDR získali ve Spolkové republice Německo.

Někteří lidé přišli s iluzí, že na Západě naleznou ráj. Avšak po příchodu se museli potýkat s řadou nových dojmů a nečekaných požadavků. Ke zklamání, nejistotě a přetížení vedla také předrážděnost a konzumní šok i řada návštěv na úřadech, které bylo zpočátku nutno absolvovat. Jeden bývalý občan NDR to popsal následujícími slovy: „Přijímací proces. Sociální úřad. Úřad práce. Hledání bytu na soukromém trhu s bydlením. Pojišťovna. Úřad pro vyrovnání břemen (Čí nebo jaká břemena tu kdo vyrovnává?). Úřad evidence obyvatel. Úřad cestovních pasů. První průběžné shrnutí: Starají se tu o mě s obvyklou důkladností a pečlivostí v typicky německém duchu; je to jeden případ z mnoha.“ Teprve až po půl roce, co se prosekal „byrokratickou džunglí“, získal pocit, že je „už skoro na místě“.

Řada formalit doprovázela i uznání profesního vzdělání. Vysvědčení a diplomy podléhaly velmi přísné kontrole a hodnocení západoněmeckých úřadů. Barbara S. musela čekat několik týdnů, než jí příslušná správa senátu v Západním Berlíně vystaví doklad, který ji opravňoval k „vykovávání profese dětské zdravotní sestry“. Poté, co si našla práci, setkala se bez ohledu na svou letitou praxi v NDR s tím, že na ni noví kolegové a nadřízení hleděli nedůvěřivě.

I přes takové potíže se většině nově příchozích z NDR zakrátko podařilo profesně uchytit. Jak dokládají sociologické studie, navzdory hospodářské recesi a zvyšující se nezaměstnanosti v SRN probíhala profesní integrace v osmdesátých letech vysloveně úspěšně. Motivace bývalých občanů NDR k tomu, aby si na Západě vybudovali nový život, byla totiž velká. Mnoho z nich bylo odhodláno pracovat pod úrovní své kvalifikace či absolvovat další vzdělávání a přeškolení, aby se přizpůsobili potřebám západoněmeckého pracovního trhu. Průzkumy však také potvrzují dojem, že bez obtíží se neobešla integrace sociální. Po prvním roce na Západě se mnoho přistěhovalců ještě necítilo jako doma a se západoněmeckými občany nenavázalo žádné bližší kontakty. Jak zněl alarmující závěr:

455 „Práci si najdou snadněji než přátele.“

460

Bylo tomu tak bezpochyby z nejrůznějších důvodů. K nejistotám nově příchozích se přidaly výhrady, které proti nim řada západních Němců měla. Příliš často se bývalí východoněmečtí občané setkávali s tím, že o poměrech v NDR na Západě skoro nikdo nic nevěděl nebo se o jejich osud nezajímal. Příkladem je následující líčení jednoho bývalého politického vězně: „Jakmile sem přijdete, ihned žasnete nad tím [...], že se o vás nejdříve starají organizace pravicové. [...] A naopak se budete divit, že se o vás nepostaraly organizace levicové. Ty se všechny tenkrát věnovaly emigrantům z fašistické diktatury v Řecku nebo se zabývaly tureckými přistěhovalci, kteří tu čelili diskriminaci.“ Mezi západoněmeckými občany se rozšířily také obavy z konkurence vůči „bratrům a sestřím“ z druhé části Německa. Tomuto klišé věnoval západoněmecký hudebník Marius Müller-Westernhagen v roce 1981 ironicko-jízlivou píseň s názvem *von drüben* (Z druhé strany). Zpívá se v ní o podnikavé zpěvačce „Gertie z NDR“, která na Západě udělá kariéru a vyzve svou sestru z Lipska k tomu, aby ji napodobila: „Pro všechny je tu totiž dostatek.“ Na nepochopení a nedůvěru ze strany západních Němců reagovali bývalí občané NDR různými strategiemi. Někteří se svůj východoněmecký původ pokoušeli skrývat, jiní se vyhýbali kontaktu s bývalými „krajany“. Další zase raději pobývali mezi svými, což dokumentuje anonymní seznamovací inzerát, který se v roce 1980 objevil v západoberlínském městském časopise *tip*: Býv. občan NDR – 27 let – 173 cm – hledá muže, ale rozhodně i nějakou ženu, kteří také cítí, že sem nepatří.“

465

470

475

480 Rozmanitost a ambivalenci individuálních zkušeností s integrací odráží také rozhlasová vysílání z osmdesátých let, ve kterých dostali slovo dotčené osoby a odborníci. Na jednu stranu si bývalí občané NDR byli vědomi nové svobody: „V NDR za vás žije někdo jiný, tady musíte žít sami. V NDR vám všechno naservírují až pod nos, vše za vás udělají,

nemusíte tedy být tak samostatní.“ Dokola opakovali, že na Západě je nutné, aby člověk vzal
485 věci do svých rukou sám. Na druhou stranu jim chyběla společenská soudržnost, na kterou
byli v NDR zvyklí: „Tam bylo všechno jinak, jedna ruka myje druhou. [...] Tady koupíte
všechno [...], každý má všeho dostatek. [...] Není divu, že tu žádná soudržnost není.“
Rozhlasová vysílání však upozorňovala i na další masivní překážku, která bránila integraci:
řadě bývalých občanů NDR připadalo těžké se na Západě zabydlet, protože se jim „stýskalo
490 po domově na druhé straně“. To nespočívalo ani tak v tom, že by nebyli s poměry
ve Spolkové republice Německo spokojeni. Stesk po domově spíše vyvolávaly zákazy
návštěv, které na uprchlíky a emigranty uvalily východoněmecké úřady: „Úřady NDR
se emigrantům mstí tím, že zasahují jejich jediné zranitelné místo: nostalgii po domově,
lidech, krajinách a vzpomínkách, a tak jim zpravidla léta brání v tom, aby do země přijeli
495 na návštěvu.“ Beznadějná touha po možnosti znovu spatřit příbuzné a přátele zastínila
v mnoha případech začátek nového života. Místo do Francie nebo Itálie odjížděli bývalí
občané NDR na dovolenou opět do Maďarska či Československa, aby se tam setkali
s rodinnými příslušníky. Ostatní vynakládali spoustu času a námahy tím, že podávali žádosti
o povolení návštěvy NDR. Bernd Eisenfeld, který se tenkrát ve Spolku bývalých občanů
500 NDR zasloužil o zlepšení možnosti návštěv, říká: „NDR má čekací dobu od půl roku a dál,
než se vůbec rozhodne. A to ještě nevíte, jak se rozhodne. Lidí to ničí.“

Aby se sociální integrace občanů NDR zlepšila, poskytl stát vzhledem k obrovské uprchlické
vlně v roce 1984 spolkovým zemím, obcím a dobročinným spolkům další prostředky.
Sociologové, psychologové a sociální pedagogové vypracovali nové poradenské koncepty.
505 Snažili se při tom zohlednit potíže s integrací, které vznikaly na pozadí stále silnějšího
odcizení a rozdílnosti systémů. Ústředním cílem se stávala podpora vlastní iniciativy. Velká
část přistěhovalců si v NDR totiž vypěstovala pořádnou „averzi vůči opečovávání“:
„Důkladné »opečovávání« kolektivem, Stranou, mládežnickou organizací, podnikem,
odborníky atd. zažil přesídlenec natolik, až se mu znechutilo.“

510 Příkladem praktické realizace nových konceptů je orientační kurz, který na podzim 1984
připravila večerní škola pro dospělé v západoberlínském obvodu Wedding. Kurz byl určen
bývalým občanům NDR a jejich přátelům. V nabídce byl do jara 1990 dvakrát do roka a těšil
se stále vyššímu počtu zájemců. Pod vedením sociálního pedagoga se účastníci scházeli
jednou týdně na informačních večerech, na kterých referovali odborníci z oblastí médií,
515 sociální politiky, práva, politiky a hospodářství a odpovídali na otázky. Jednalo se do jisté
míry o rychlokurz záležitostí západního společenského systému. Jednou byl večer

pod názvem *Od „Playboye“ po „FAZ“* věnován západoněmeckým médiím, poté se zase pojednávalo o psychologické situaci přesídlenců. Komunální politici přednášeli o politickém systému Spolkové republiky Německo, ochránci spotřebitelů o otázkách v oblastech půjček a pojištění. Jak ukazuje oznámení kurzu na brožurce s programem z roku 1987, nešlo pořadatelům o jednostranné zprostředkování informací a znalostí, nýbrž o oboustranné učení, aby bylo možné rozdílnost systémů překonat: „Politické systémy mají na lidi vliv. Mezi »oběma Německy« najdeme mnoho společného, liší se však hodně odlišným vývojem. Hodně intenzivně to zažívají bývalí občané NDR, jakmile musejí po přesídlení začít žít nanovo. Můžeme se od sebe učit!“

„Zkouška znovusjednocení“

Vybavíme-li si dnes problémy, které během desítek let rozdělení Německa souvisely s integrací východních Němců v Západním Německu, zaujme nás jednak značný posun zájmů a jednak pozoruhodná paralela: Zatímco v padesátých letech způsobovalo největší integrační problémy zaopatřování a ubytovávání východoněmeckých uprchlíků, v sedmdesátých a osmdesátých letech to bylo v první řadě nepochopení, ke kterému mezi Němci z Východu a Západu docházelo a které při adaptaci uprchlíků činilo potíže. Nelze si zpětně nevšimnout, že při tom někdy hrály roli stejné předsudky, které po roce 1990 komplikovaly znovusjednocení. Tehdy by si však jen málokdo pomyslel, že by se skutečně mohlo jednat o „zkoušku znovusjednocení“, jak už v roce 1985 napsal sociolog se zaměřením na integraci Volker Ronge. V tomto smyslu byla integrace uprchlíků a přesídlenců z NDR v SRN teprve začátkem dlouhého procesu oboustranného učení.

540

2. Komentář

2.1. Překladatelská analýza

Při překladatelské analýze budeme vycházet z modelu německé překladatelky a teoretičky Christiane Nordové (2009: 39–157). Pro určení funkcí komunikátu použijeme terminologii Romana Jakobsona (1995), při žánrově-stylistickém zařazení textu se zaměříme především na teorii Marie Čechové (2008: 225–229), Evy Minářové (2009: 49–52) a Hanse-Wenera Eromse (2008: 119–121). Kromě analýzy výchozího textu si rovněž položíme otázky týkající se textu cílového, mezi které patří jeho adresát, intence či médium. Jediným opomenutým faktorem je účinek či působení komunikátu, který by podle nás měl být vyhodnocen spíše cílovým recipientem.

U jednotlivých příkladů pracujeme se zkratkami VT (výchozí text) a CT (cílový text).

2.1.1. Vnětextové faktory

2.1.1.1. Autor, iniciátor a motiv vzniku textu

Základní informace o původci komunikátu výchozího textu může čtenář získat ze samotné publikace; na konci knihy totiž nalezneme seznam všech autorů, kteří se do psaní zapojili, doplněný o stručné životopisy. Autorkou je německá historička Christine Brechtová, která se narodila v roce 1966. Jako odborná pracovnice se podílela na nejrůznějších vědeckých, muzejních či výstavních projektech. Jejím hlavním polem zájmu jsou moderní dějiny Berlína. Z jiných zdrojů se dozvídáme, že kromě historie vystudovala také filozofii a politologii (Hertle a Nooke 2009: 523). Rovněž se zasloužila o projekty spojené s problematikou rozdělení Německa a emigrace z NDR. Je tedy nasnadě, že se jedná o odbornici, která tématu námi zvoleného komunikátu dobře rozumí a jejíž znalosti se budou promítat do samotného textu.

Domníváme se však, že autorka není zároveň i iniciátorem textu. Uvedená publikace se skládá z kapitol napsaných dalšími odborníky a vychází při příležitosti zahájení stálé výstavy s názvem *Flucht im geteilten Deutschland*, která se zaměřuje na migraci v rámci rozděleného Německa a která se nachází v bývalém přijímacím táboře pro východoněmecké uprchlíky Marienfelde. Předpokládáme tedy, že vznik textu inicioval samotný spolek *Erinnerungsstätte Notaufnahmelager Marienfelde*, který výstavu zorganizoval a dané autory oslovil. S tím tedy souvisí i motiv vzniku textu, který je implicitně zmíněn v předmluvě napsané předsedou spolku Haraldem Fissesem: Publikace má výstavu doplňovat.

2.1.1.2. Příjemce a intence

Příjemcem výchozího textu má být návštěvník expozice, která v něm probudila zájem, a proto si chce pomocí této publikace nově získané znalosti utřídit či rozšířit. S ohledem na žánrově-stylistické zařazení textu se od čtenáře, potažmo návštěvníka nevyžadují žádné podrobnější vědomosti. Příjemcem však nemusí být pouze návštěvník výstavy; kniha je dostupná každému, kdo se o toto téma zajímá a chce se o něm něco dozvědět popularizačním způsobem. Dle publikace a internetových stránek expozice lze usoudit, že spolek cílí především na mladé generace, které rozdělení Německa už nezažily, nebo občany bývalého Západního Německa, kteří se o tuto problematiku předtím nezajímali.

Na intenci textu se lze dívat ze dvou úhlů pohledu. Odborníkům jde o zprostředkování poznatků souvisejících s migrací v rámci rozděleného Německa takovou formou, která by byla přístupná širší veřejnosti. Organizátoři expozice zase usilují o knihu, která by výstavu doprovázela, obsahově s ní souvisela, a mohla tak sloužit jako suvenýr pro návštěvníky.

Zamyslíme-li se nad příjemcem cílové kultury a intencí cílového textu, napadne nás, že se od svých výchozích protějšků příliš lišit nebudou. Poněvadž se téma emigrace z totalitního státu týká i českého prostředí, může být uvedená výstava spolu s publikací atraktivní i pro české čtenáře. Naším úkolem bylo přeložit zhruba 20 normostran, lze si však představit, že pokud by se kniha přeložila celá, mohli by ji organizátoři expozice nabízet českým návštěvníkům, kteří německy nerozumí a rádi by si o problematice něco přečetli.

2.1.1.3. Místo, čas, médium

Uvedli jsme si, že kniha vyšla při příležitosti zahájení stálé výstavy *Flucht im geteilten Deutschland*, která byla spuštěna v roce 2005 v bývalém berlínském táboře pro uprchlíky a nyníšším muzeu *Erinnerungsstätte Notaufnahmelager Marienfelde*. Nejedná se tedy o úplně nové dílo, můžeme však říci, že díky svému tématu nezastarává a je stále aktuální, což souvisí i s tím, že výstava stále trvá. Čas se tedy na výsledné podobě výchozího textu téměř neprojevuje; překlad není, alespoň v naší části textu, s ohledem na pragmatiku času nijak problematický a po této stránce lze překládat dokumentárně. Publikace s výchozí kulturou souvisí nejen z hlediska tématu, nýbrž i popkulturních narážek a reálií, kterými se budeme hlouběji zabývat u presupozic, faktorů vnitrotextových, a u překladatelských problémů.

Výchozím komunikátem je psaná, tištěná publikace vydaná berlínským nakladatelstvím *be.bra verlag*, které se specializuje na dějiny Berlína a spolkové země Braniborsko. Jedná se tedy o médium, které má s vydáváním podobně zaměřených knih zkušenosti. Co se média cílového textu týče, mohlo by být s médiem výchozího textu totožné, jestliže bychom zůstali u záměru přeložit dílo v celé jeho podobě a publikaci nabízet českým návštěvníkům výstavy. Pokud zůstaneme u zadaného rozsahu 20 normostran, kterému odpovídají dvě ucelené kapitoly, mohli bychom přemýšlet o populárně naučných časopisech (např. měsíčník *Dějiny a současnost*), které by přeložený text vydávaly na pokračování nebo ho publikovaly v rámci nějakého speciálu, ve kterém by si mohli dovolit uvést text v celé jeho délce.

2.1.1.4. Žánrově-stylistické zařazení a funkce textu

Se žánrově-stylistickým zařazením jako takovým model Nordové (2009) sice nepracuje, přesto se domníváme, že je jeho uvedení nezbytné, protože z něho vyplývá funkce komunikátu. Dále bychom chtěli poukázat na to, že ačkoli je přiřazen k výše popsaným faktorům, nelze ho považovat za činitele čistě vnětextového či vnitrotextového.

Výchozí text spadá do sféry odborné komunikace, konkrétně do komunikace populárně naučné. Tato oblast zahrnuje všechny komunikáty, které popularizují odborné poznatky. Takové texty se obracejí k zájemci, který je v daném oboru nepoučený nebo který je seznámen jen s nevelkými poznatky a chce si je dále rozvíjet (Minářová 2009: 49). Tomu odpovídá nejen omezenější výběr faktů, ale také beletrizovaná forma zpracování, díky čemuž má výsledný komunikát blíže k publicistice nebo beletrii (Čechová 2008: 224). Ze stylistického hlediska může text obsahovat bohatší prostředky, které by se v ryze odborném textu vyskytovat neměly (Eroms 2008: 120n). Čechová (2008: 224) dodává, že pro popularizaci je rovněž charakteristické „omezení terminologie na nezbytnou míru“. Na syntax a lexikum se zaměříme v rámci vnitrotextových faktorů.

Z výše uvedených poznatků je nasnadě, že dominantní postavení má v textu funkce referenční: Autorka našeho textu zpracovává historické poznatky tak, aby čtenářům něco sdělila a poučila je. V rámci citací uprchlíků a politiků se dále setkáme s funkcí emotivní, která je však v hlavním textu spíše potlačena. Citace však dále svědčí o intertextualitě; ta „vzniká tam, kde literární dílo např. komentuje jiný text, odkazuje k němu, imituje ho, paroduje, cituje či přejímá jeho části ...“¹. Nevýrazně se zde projevuje

¹ <https://www.czechency.org/slovník/INTERTEXTUALITA>

i funkce poetická, která by v ryze odborném textu být neměla; v našem popularizačním komunikátu však vychází z oné beletrizace.

2.1.2. Vnitrotextové faktory

2.1.2.1. Téma, obsah, výstavba

Publikace začíná předmluvou napsanou předsedou spolku *Erinnerungsstätte Notaufnahmelager Marienfelde* Haraldem Fisseem, po níž následuje 11 samostatných kapitol od různých odborníků. Na konci knihy nalezneme několik příloh. Ony dvě kapitoly, které jsme si vybrali, jsou rozděleny na oddíly; ty jsou kromě prvního vždy uvedeny podnadpisem shrnujícím jejich podtéma a rozděleny do odstavců. Z hlediska výstavby výchozí komunikát tedy nijak zvláště nevybočuje. Text je dále doprovázen fotografiemi, které jsou umístěny po stranách nebo v dolní části a které jsou doplněny popisky. Tématem celé publikace je migrace uvnitř rozděleného Německa; námi dvě vybrané kapitoly pojednávají přímo o způsobech, jakými lidé z NDR utíkali, a rovněž o integraci východoněmeckých uprchlíků na Západě. Z hlediska obsahu se v první kapitole dozvídáme o jednotlivých strategiích útěku, které se během let rozdělení Německa měnily: útky S-Bahnem, tunely či přeplaváním Teltowského kanálu do Západního Berlína; autem po tranzitní dálnici, povolením k legálnímu vystěhování, vykoupením z vězení či oklikou přes Jugoslávii. Druhá kapitola se již zaměřuje na samotnou integraci uprchlých občanů NDR ve Spolkové republice Německo, která s sebou nesla řadu problémů: zaopatřování a ubytování uprchlíků, zajištění práce, integrace dětí a mládeže, vliv odlišných politických systémů. Autorka v textu prokládá obecnější fakta s konkrétními případy jednotlivých uprchlíků; někde je dokonce doplňuje o jejich výpovědi. Kromě citací uprchlíků se v textu setkáme i s výroky některých politiků a citacemi zákonů. Těmito příklady je tedy posílena koherence komunikátu.

2.1.2.2. Presupozice

Z charakteristiky adresáta i žánrově-stylistického zařazení textu jako populárně naučného vyplývá, že výchozí komunikát nepočítá s odborníkem, který by se v tématu dokonale vyznal. To se odráží ve způsobu, jakým jsou reálie vztahující se na migraci a útisk ze strany totalitního státu vyobrazeny: Autorka je mnohdy vysvětluje sama, např. tím, že rozepíše uvedenou zkratku nějaké instituce. Domníváme se proto, že největším problémem pro cílového příjemce by mohly představovat reálie, které souvisejí s národní specifičností než ty, které vystihují téma migrace a útisku. Naším úkolem tak bude tato místa odhalit

a ozřejmit. To se však netýká těch reálií, jejichž znalost spadá do všeobecného přehledu, jako např. *Bundestag* (VT: 560–561), *Bundesländer* (VT: 573) či *DDR* (VT: 7).

2.1.2.3. Neverbální a suprasegmentální prvky

Jak již bylo zmíněno výše v části *Téma, obsah, výstavba*, celá publikace, naše kapitoly nevyjímaje, je doplněna fotografiemi. Ty mohou být jednak dobové, zaznamenávající mimo jiné i různé písemné dokumenty, a jednak současné, zachycující exponáty z výstavy. Fotografie zde mají čistě doprovodnou funkci; jinými slovy by jejich absence nebránila porozumění. Pokud by byly zachovány i v cílovém komunikátu, bylo by potřeba přeložit i oskenované písemné dokumenty. Snímky dále zvyšují přehlednost a atraktivitu textu, což není u popularizačního komunikátu od věci; potažmo lákají čtenáře, který se k publikaci nedostal díky výstavě, k tomu, aby expozici navštívil.

Z hlediska suprasegmentálních prvků nenarazíme na nic, co by výrazně značilo intonaci textu. Komunikát obsahuje různé velikosti písma, přičemž nadpisy se vyznačují písmem větším a společně s podnadpisy jsou od hlavního textu odlišené modrou barvou; písmo popisků snímků je oproti tomu menší, a nachází-li se na modrém pozadí, má barvu bílou. Podobně jako neverbální prvky v podobě fotografií slouží i suprasegmentální prvky ke zpřehlednění a ozvláštnění komunikátu.

2.1.2.4. Lexikum

Lexikum můžeme rozdělit na dvě skupiny: výrazy spojené s tématem výchozího komunikátu a výrazy odrážející jeho žánrově-stylistické zařazení. Nejvíce nás asi zaujme první uvedená skupina, tedy výrazy související s problematikou, které se naše publikace věnuje. Jak jsme však zmínili u presupozic, většina těchto „termínů“ je samotnou autorkou implicitně či explicitně objasněna, a proto se většinou nebudeme muset uchýlovat k intelektualizaci:

VT 116–118: **Der Bahnhof** Gesundbrunnen wiederum war **der einzige West-Berliner Bahnhof auf der Nord-Süd-Linie**.

VT 200–205: 1976 richtete es eine „Zentrale Koordinierungsgruppe“ (ZKG) zur Bekämpfung von Flucht und Ausreise ein. **Sie sorgte dafür, dass die meisten Fluchthilfeorganisationen durch Bespitzelung und Zersetzen zerschlagen und viele Fluchthelfer und Flüchtlinge in DDR-Gefängnissen inhaftiert wurden.**

Zpřístupnit bychom však měli místa v textu, na kterých se čtenář setkává s toponymy jako názvy ulic, měst a berlínských obvodů: *Bernauer Straße* (VT: 173), *Platz der Kosmonauten* (VT: 330), *Bekennniskirche* (VT: 334), *Berlin-Treptow* (VT: 334–335) apod.

Intelektualizovat bychom však měli pouze tam, kde by recipientovi nemuselo být jasné, co daný název označuje.

S ohledem na funkční styl je jazyk výchozího komunikátu pochopitelně spisovný. Pokud se v textu vyskytnou neformální a stylisticky či expresivně zbarvené výrazy, jedná se většinou o citace výroků uprchlíků; místy se však obdobný prostředek objeví i v hlavním textu, což opět vypovídá o popularizační povaze výchozího komunikátu. Dále se setkáme s vyšší mírou kompozit, která jsou pro německý jazyk charakteristická: *Fluchtgeschehen* (VT: 110), *Fluchtwillige* (VT: 180), *Mauerbau* (VT: 4) apod. Vzhledem ke stylistickému zařazení se komunikát rovněž vyznačuje pestrým repertoárem spojovacích výrazů:

VT 59–61: **Angesichts** dieser gewaltsamen Abriegelungsmaßnahmen verlagerten sich die Fluchtwege allmählich nach Berlin, wo die Sektorengrenze noch passierbar war.

VT 191–193: Denn das SED-Regime verschärfte **im Zuge** des Mauerbaus auch die Kriminalisierung und Bekämpfung von Flucht und Fluchthilfe.

VT 223–224: Ursula S. war im November 1973 **anlässlich** einer Besuchsreise in West-Berlin geblieben.

VT 576–577: **Darüber hinaus** förderte der Staat den Bau von Eigenheimen, **indem** er Flüchtlingsfamilien zinsgünstige Darlehen gewährte.

2.1.2.5. Syntax

Syntax výchozího komunikátu není s ohledem na jeho popularizační charakter nijak komplikovaná. Oproti ryze odborným textům se setkáváme převážně s jednoduššími souvětími a střídáním hypotaxe a parataxe. O příslušnosti ke stylu odbornému však svědčí hojně nominální konstrukce v podobě předložkových vazeb nebo participií:

VT 69–71: **Mit der Verschärfung des Passgesetzes** im Dezember 1957 begann schließlich die systematische **Verfolgung von Fluchtvorhaben durch die DDR-Justiz**.

VT 337–339: **Unterstützt** durch den Pfarrer Werner Hilse, engagierten sie sich in der Gemeindegemeinschaft.

Nominální prostředky slouží ke kondenzaci textu, tedy k zhušťování informací tak, aby se jich na malém prostoru vyjádřilo co nejvíce.² Často se říká, že styl němčiny je daleko více nominální než styl češtiny; takové tvrzení se však musí posuzovat vždy s ohledem na příslušný komunikát a nelze mluvit paušálně. S nominálním vyjadřováním nicméně souvisí i výskyt multiverbizace neboli verbonominálních tvarů, které naopak text dekonduzují, a tím rozšiřují:

² <https://www.czechency.org/slovník/KONDENZACE>

VT 270–273: Sie **stellten** bei den zuständigen Behörden **einen Antrag** auf Entlassung aus der Staatsbürgerschaft und **begaben sich** damit ebenfalls **auf einen langen Weg** mit ungewissem Ausgang.

Mezi prvky odborného stylu rovněž patří 1) stavové a 2) průběhové pasivum:

- 1) VT 49: Denn die innerdeutsche Grenze **war** seit 1952 **versperrt**.
- 2) VT 614–616: Seit 1951 **wurden** jugendliche Flüchtlinge, die keine Verwandten im Westen hatten, in spezielle, nach Geschlechtern getrennte Jugendlager **eingewiesen**.

O výše uvedených jevech se stejně jako o nominalizaci mnohdy říká, že jsou spíše záležitostmi němčiny; tomu se však ještě budeme věnovat u typologie překladatelských problémů. Již jsme zmínili, že komunikát je napsaný spisovným jazykem. Jestliže v textu dochází k substandardizaci na rovině syntaktické, jedná se výhradně o citace uprechlíků.

2.2. Překladatelská metoda

Při překladu výchozího textu jsme se snažili postupovat tak, abychom u cílových adresátů vyvolali pocit iluze. Levý (2012: 39) v této souvislosti hovoří o metodě iluzionistické, podle které má výsledná podoba díla vypadat „jako předloha, jako skutečnost“. Čtenář sice ví, že se jedná o dílo přeložené, ale díky zdárné iluzi, o kterou se překladatel zasloužil, má dojem, že čte autora výchozího komunikátu. Pokud se překladatel dopustí nějakých prohřešků, nad kterými se čtenář pozastaví, je tato iluze přerušena. (Levý 2012: 39)

Během překladatelského procesu je nutno vyrovnávat dva póly: překladatelskou věrnost a volnost. Metoda věrného či doslovného překladu označuje postup, při kterém překladatel usiluje o přesnou reprodukci výchozího komunikátu. Volná či adaptační metoda se naopak zaměřuje na to, aby překladem vzniklo původní umělecké dílo. (Levý 2012: 82, 103–105) Ono zmíněné vyrovnávání těchto metod je podle Levého (2012: 82) velice důležité, protože výsledný text má být „přesnou reprodukcí původního díla, ale především musí být hodnotným literárním dílem českým“. Vztah mezi volností a věrností vystihl O. Fischer (Fischer podle Levého 2012: 80) tím, když prohlásil, že „překlad musí být do té míry volný, aby mohl být věrný“. Cílový text podle Levého (2012: 83) nemůže být úplně stejný jako originál, ale má stejně působit na recipienta.

Překladatelova práce probíhá ve třech fázích: pochopení předlohy, její interpretace a následné přestylizování. (Levý 2012: 50) Základními pracovními postupy pak je překlad v pravém slova smyslu, substituce a transkripce. (Levý 2012: 106) Jednotlivé postupy si podrobněji rozebereme u typologie překladatelských problémů.

2.3. Typologie překladatelských problémů

2.3.1. Lexikální rovina

2.3.1.1. Kompozita

Častým lexikálním jevem v němčině jsou složeniny neboli kompozita, slova vytvořená skládáním neboli kompozicí. Ta bývají často složena i z více než tří substantiv. Jejich přítomnost v jazyce svědčí o výskytu atribuce kompozitivní (Štícha 2015: 426). Skládání je jedním ze způsobů tvoření slov, ke kterému dochází i v češtině. Tento postup je však v české slovní zásobě málo zastoupený a při tvorbě neologismů se zdaleka neuplatňuje v takové míře jako např. odvozování (Čechová 2000: 105).

Při převodu složenin bylo tedy nutné vycházet z toho, že atribuce kompozitivní je jevem typickým spíše pro němčinu. Štícha (2015: 426–428) uvádí, že v češtině jí většinou odpovídá atribuce a) adjektivní nebo b) substantivní, přičemž atributivní substantivum může stát i. v genitivu nebo ii. v pádu předložkovém (příklady uvádíme v lemmatickém tvaru):

a) atribuce adjektivní

VT 60–61: Sektorengrenze

CT 43: sektorová hranice

VT 130: Veterinär-Zeugnis

CT 88: veterinární osvědčení

b) atribuce substantivní

i. genitiv

VT 139: Mauerbau

CT 94: stavba zdí

VT 153: DDR-Führung

CT 106: vedení NDR

ii. pád předložkový

VT 208: Fluchtversuch

CT 143: pokus o útěk

VT 67: Passgesetz

CT 47–48: zákon o cestovních pasech

Výše uvedené způsoby řešení však nejsou jedinými možnostmi. Německým protějškům mnohdy odpovídají i jednoslovná substantiva (Štícha 2015: 428). Tímto pravidlem jsme se řídili při převodu níže uvedených složenin. Důvodem byla především stylizace vět: Převod

kompozita *Fluchtaktionen* jako *útěkové akce* by v českém jazyce znělo poněkud toporně, v případě slova *Gepäckstück* by doslovnost působila jako pleonasmus.

VT 173: Fluchtaktionen
CT 118: útěky

VT 32: Gepäckstücke
CT 22: zavazadla

Poslední možností převodu německých kompozit byl opis v podobě vedlejších vět. K tomuto kroku jsme se rozhodli tam, kde nebylo možné uplatnit výše uvedená řešení. Důvodem je neschopnost češtiny vytvořit čistě nominální atribuci, která by v cílovém komunikátu fungovala podobně jako atribuce v textu výchozím:

VT 183–184: In mühsamer Kleinarbeit wurden **Fluggeräte** gebastelt, Autos präpariert oder Pässe gefälscht.
CT 126–127: Piplavou prací lidé zhotovovali **různá zařízení, ve kterých by mohli hranice přeletět**, podle potřeby upravovali auta nebo falšovali pasy.

Výše uvedený příklad souvisí s intelektualizací textu, kterou se budeme hlouběji zabývat v rámci typologie překladatelských posunů. Rozepsáním kompozitivní atribuce do vedlejší věty navíc dochází k dekompresi textu, kterou je záhodno kompenzovat na jiném místě kompresí.

2.3.1.2. Propria

Propria neboli jména vlastní jsou slova, která vždy odkazují „ke zcela určitému konkrétnímu jedinci nebo jednotlivině“. Liší se tak od apelativ, jmen obecných, která pojmenovávají jevy a objekty skutečnosti všeobecně, tedy podle jejich druhů a obecných rysů. Základní funkcí proprií je bezprostředně nazvat a identifikovat daný předmět tak, aby bylo jasné, že jde o objekt jediný svého druhu. (Čechová 2000: 68n)

Propria, která se ve výchozím komunikátu objevují, můžeme rozdělit na antroponyma (vlastní jména osobní), která označují určitou osobu, toponyma (vlastní jména zeměpisná), která zahrnují názvy zemí a států, obcí, měst a jejich částí, ulic či náměstí; a konečně chrématonyma (názvy lidských výtvorů a výrobků), kterým odpovídají oficiální názvy veřejných institucí či názvy významných státních a diplomatických aktů a smluv. (Čechová 2000: 68–70) Dále se setkáváme s etnonymy³, vlastními jmény národa, kterými se hlouběji zabýváme v části terminologické.

³ <https://www.czechency.org/slovník/ETNONYMUM>

Pro převod proprií neexistuje podle Levého (2012: 88) „žádná paušální teorie“. Překladatel tedy musí každý případ posuzovat individuálně a usilovat o optimální řešení. Přeložený text je pak hybridním dílem, ve kterém se prolínají dvě struktury: „významový obsah a formální obrys originálu“ a „soustava uměleckých rysů vázaných na jazyk, které dílu dodal překladatel“ (Levý 2012: 88). Poněvadž je překlad závislý na prostředí cizím, dochází v něm k rozporům a napětí mezi dvěma kulturami. Zatímco Levý (2012: 88) mluví v této souvislosti o „podvojnosti přeloženého díla“, Popovič (1974: 62n) pracuje s pojmem „překládovost“.

K podvojnosti přeloženého díla rovněž přispívá požadavek na zachování národní a historické specifičnosti originálu. Jde o to, že výsledný text, který je napsaný v jiném jazyce a určen pro jinou kulturu, vykazuje prvky související s kulturou výchozí. (Levý 2012: 109–117)

2.3.1.2.1. Antroponyma

Vlastní jména můžeme přeložit pouze v případě, pokud jsou nositeli významové hodnoty (např. jména charakterizační). To však neplatí pro antroponyma, která sice sama o sobě přímý český ekvivalent mají, ale jejich významový obsah není pro sémantiku díla relevantní (Levý 2012: 106n). S ohledem na žánrově-stylistické zařazení výchozího komunikátu musíme konstatovat, že se v něm žádná jména charakterizační nevyskytují, a proto naše antroponyma řešíme transkripcí, tedy přepisem, který podléhá české deklinaci:

VT 35–36: Das einzige Gepäckstück, das **Christel N.** bei sich hatte, als sie in den Westen aufbrach, war eine große Tasche.

CT 26–27: Když **Christel N.** vyrazila na Západ, jediným zavazadlem, které si s sebou nesla, byla velká taška.

VT 142–144: Als **Vera D.** im Dezember 1961 an der gleichen Stelle die Flucht gelang, hatten sich die Bedingungen durch den Mauerbau grundlegend geändert.

CT 98–99: Když přes to samé místo utekla v prosinci 1961 **Vera D.**, panovaly v souvislosti se stavbou zdi již podstatně jiné podmínky.

2.3.1.2.2. Toponyma

Převod toponym představuje na rozdíl od antroponym již vícero řešení. Nejjednodušším z nich je rovněž transkripce; transkribovaná toponyma opět podléhají české deklinaci:

VT 106–107: Aber der Student aus **Greifswald** hatte Glück.

CT 72–73: Student z **Greifswaldu** měl ale štěstí.

VT 40: Ingrid K. arbeitete als Krankenschwester in **Heiligendamm**...

CT 29: Ingrid K. pracovala jako zdravotní sestra v **Heiligendammu**...

V některých případech transkripce bylo nutno dodat vnitřní vysvětlivku. Ta je podle Levého (2012: 114n) na místě jen tehdy, nerozumí-li čtenář překladu něčemu, čemu by však rozuměl čtenář originálu. Vysvětlení není tudíž vhodné tam, kde by nemuselo být vše srozumitelné ani pro příjemce komunikátu výchozího. Kromě vnitřní vysvětlivky se někdy uplatňuje řešení v podobě poznámky pod čarou; Levý (2012: 114n) ji však nedoporučuje, protože mimo jiné narušuje organický celek textu. Vysvětlivka navíc pomáhá vyřešit problém s deklinací transkribovaných proprií:

VT 334–337: In der Bekenntniskirche in Berlin-Treptow fand sich Anfang 1988 eine Gruppe von Antragstellern zusammen, die sich fortan regelmäßig trafen, um die zermürbende Wartezeit gemeinsam zu überbrücken.

CT 226–228: V **kostele** Bekenntniskirche v **obvodu** Berlin-Treptow se začátkem roku 1988 sešla skupina žadatelů, kteří se od té doby scházeli pravidelně, aby společně překonali unavující čekání.

Kromě vnitřní vysvětlivky bylo transkripci možno doplnit i kalkovým překladem uvedeným v závorkách. K tomuto kroku jsme se uchýlili tam, kde sémantika jména přispívá ke koherenci sdělení:

VT 422–424: Auch Viola B. war sehr aufgeregt, als sie 1989 an einem der bekanntesten Übergangsorte, dem so genannten **Tränenpalast** am Bahnhof Friedrichstraße, ausreiste.

CT 283–284: Rozzlobená byla také Viola B., když roku 1989 odjížděla přes jeden z nejznámějších přechodů, tzv. **Tränenpalast (Palác slz)** u nádraží Friedrichstraße.

Dalším jednoduchým řešením je převod toponym, která mají zavedený přímý český ekvivalent. Mluvíme tedy o překladu v pravém slova smyslu:

VT 172–173: In der ersten Zeit nach dem Mauerbau war **Berlin** noch Schauplatz spektakulärer Fluchtaktionen.

CT 118: Krátce po stavbě zdi byl **Berlín** stále ještě dějištěm ohromujících útěků.

VT 219–221: Unbemerkt kletterten sie in den Kofferraum des Wagens und konnten bei Hirschberg die Grenze nach **Bayern** passieren.

CT 150–152: Aniž by si jich někdo všiml, vlezli do zavazadlového prostoru vozidla, a přejeli tak u Hirschbergu hranice do **Bavorska**.

Poslední uvedenou možností, jak řešit převod toponym, je rovněž překlad v pravém slova smyslu. Na rozdíl od předchozích jmen, která měla přímý český protějšek, však tento typ toponym žádný zažitý ekvivalent nemá. V takovém případě jsme využili paralelní české texty, podle nichž nakonec volíme řešení v podobě kalkového překladu:

VT 403–406: So wusste Hartmut R. aus Werder bei Potsdam zuerst gar nicht, wo er war, nachdem er im Sommer 1966 schwimmend und tauchend den **Teltowkanal** durchquert hatte.

CT 271–272: Hartmut R. z města Werder u Postupimi tak zpočátku vůbec nevěděl, kde je, když se mu v létě 1966 podařilo přeplavat **Teltowský kanál**.

2.3.1.2.3. Chrématonyma

Rovněž u chrématonym budeme postupovat podobně jako v předchozích případech. Jejich převod jsme nejčastěji řešili tak, že jsme se snažili najít zavedené české ekvivalenty, přičemž jsme se spoléhali na paralelní texty či konzultaci s odborníky. Pokud se zažitý český ekvivalent podařilo dohledat, byl jím původní název nahrazen. Tak tomu bylo nejčastěji u institucionym:

VT 198–199: **Das Ministerium für Staatssicherheit (MfS)** entwickelte perfide Überwachungsmethoden...

CT 136–137: **Ministerstvo státní bezpečnosti (MfS)** vyvinulo podlé metody sledování...

VT 200–202: 1976 richtete es eine „**Zentrale Koordinierungsgruppe**“ (ZKG) zur Bekämpfung von Flucht und Ausreise ein.

CT 137–138: Pro potírání útěku a vystěhování vytvořilo roku 1976 „**Ústřední koordinační skupinu**“ (ZKG).

V případě, že se pro chrématonymum žádný český protějšek nepodařilo dohledat, uchylujeme se k vlastnímu překladu, protože sémantika těchto jmen je důležitá pro pochopení textu; výslednou podobu jsme opět nechali posoudit odborníkem. Tento postup jsme zvolili především pro převod aktonym. Příklady uvádíme v lemmatickém tvaru:

VT 67: Passgesetz von 1954

CT 47–48: Zákon o cestovních pasech z roku 1954

VT 523: Häftlingshilfegesetz von 1955

CT 348–349: Zákon o pomoci vězňům z roku 1955

2.3.1.3. Termíny a reálie

Poněvadž text spadá do sféry odborné komunikace, obsahuje řadu termínů i reálií souvisejících s jeho tématem. Mezi ně patří i některá propria, která jsme si již uvedli a okomentovali v předchozích částech, proto se nyní zaměříme čistě na terminologii či na takové případy, které je vhodnější zařadit do reálií než proprií. Při převodu nám pomohla paralelní literatura, především však písemná konzultace s doc. PhDr. Tomášem Vilímkem, Ph.D., ze dne 16. 4. 2020 a osobní s PhDr. Petrem Kourou, Ph.D., ze dne 17. 12. 2019.

2.3.1.3.1. S-Bahn

Jako první si uvedeme převod berlínského veřejného dopravního prostředku. V části o proprií jsme již upozornili na to, že Levý (2012: 109) poukazuje na požadavek „zachování národní a dobové specifičnosti originálu“. Jinými slovy, pokud výchozí text obsahuje „prvky

specifična“, které mohou být pocit'ovány jako „charakteristické pro cizí prostředí“, je možné je zachovat i v textu cílovém (Levý 2012: 111n).

Pro pojem *S-Bahn* (např. VT: 3) sice existují české protějšky jako *rychlodráha* či *nadzemní dráha*, domníváme se však, že taková řešení nejsou ideální. Tento německý termín se podle nás totiž postupně vžívá i do prostředí českého a práce s paralelními texty a konzultace s odborníkem náš názor potvrzují. Kromě toho jde o onen prvek národní a dobové specifičnosti, a tudíž volíme řešení v podobě transkripce.

2.3.1.3.2. Nebenerwerbssiedlung

S národní a dobovou specifičností mimo jiné souvisí i následující výraz. Po rešerších jsme se ho rozhodli v cílovém textu ponechat. Kromě transkripce se zároveň dopouštíme i intelektualizace, protože význam by českému recipientovi jinak zůstal utajen:

VT 582–584: 1955 bauten sie dort mit Hilfe eines staatlich geförderten Kredits ein Haus in einer so genannten **Nebenerwerbssiedlung**.

CT 385–387: V roce 1955 si tu díky státní půjčce postavili dům v tzv. **Nebenerwerbssiedlung, osadě pro osoby s vedlejším příjmem**.

2.3.1.3.3. Uprchlická zařízení

Z terminologického hlediska je problematický i převod typů táborů pro uprchlíky. Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra České republiky užívá označení *střediska*⁴. Česká společnost však nemá takové zkušenosti s přijímáním uprchlíků jako Spolková republika Německo, a terminologie tudíž kolísá. Pro českou verzi německých výrazů jsme se proto obrátili na odbornou pomoc. Ve výchozím textu se vyskytují kompozita s řídicím substantivem *Lager*, jehož českým ekvivalentem je *tábor*. Po konzultaci s odborníkem jsme od řešení *středisko* upustili, protože uprchlická zařízení ve výchozím komunikátu odkazují k 50. a 60. letům, pro nichž se doporučuje užívat doslovného výrazu *tábor*.

Výraz *Bundesnotaufnahmелager* (VT: 383) tak generalizujeme a převádíme jako *uprchlický tábor* (CT: 258). Abychom v cílovém textu alespoň částečně zachovali diferenciaci termínů jako v textu výchozím, překládáme označení *Aufnahmелager* (VT: 547) jako *přijímací tábor* (CT: 364).

Na odborníka jsme se obrátili i při řešení dalších typů uprchlických táborů. *Durchgangslager* (VT: 547) tak překládáme jako *dočasný tábor* (CT: 364), *Jugendlager* (VT: 616) jako *tábor pro mladistvé* (CT: 406) a *Wohnlager* (VT: 548) vzhledem ke svému účelu jako *ubytovna*

⁴ <http://www.suz.cz/kdo-jsme/historie-a-soucasnost/>

(CT: 364). České podoby termínu *Zwangsarbeiterlager* (VT: 556) se v paralelních textech různí; bylo nám však doporučeno užít označení *tábor nucených prací* (CT: 370).

2.3.1.3.4. Flüchtling

Nejprve jsme váhali mezi českými výrazy *uprchlík* a *utečenec*, protože jsme netušili, zda je mezi nimi z právního hlediska nějaký rozdíl. Poté, co jsme zjistili, že pojmy se od sebe liší jen nepatrně, přemýšleli jsme nad jejich variací; nakonec však kvůli srozumitelnosti volíme pouze výraz *uprchlík* (např. CT: 18), který nám byl doporučen.

2.3.1.3.5. Jugend, Jugendlicher

Ve výchozím textu se píše o emigraci lidí mladších 25 let. V této souvislosti užívá autorka výrazů *Jugend* (VT: 597) a *Jugendlicher* (VT: 595), jejichž významy kolísají. Podle německého práva se však pojmem *Jugendlicher* rozumí osoba starší 14, ale mladší 18 let, *Jugend* pak označuje mladé lidi všeobecně.⁵ Český výraz *mladistvý* označuje osobu, která „dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku“⁶, *mládež* se „uvažuje většinou od 14–15 let, kdy končí povinná školní docházka, do 30 let“⁷. Z práva a postavení mladistvého obviněného⁸ na druhou stranu vyplývá, že termín *mládež* je někdy užíván synonymně k pojmu *mladistvý*.

Vidíme, že významy výchozích pojmů se v leccěms rozcházejí, výchozí komunikát však není odbornou sociologickou studií. V textu cílovém proto pracujeme s poněkud generalizovanými výrazy *mladí lidé* (CT: 402), *mladí uprchlíci* (CT: 393), ale i *mládež* (CT: 395). Co se překladu kompozita *Jugendlager* (VT: 616) týče, bylo nám doporučeno spojení *tábor pro mladistvé* (CT: 406); domníváme se totiž, že má autorka na mysli zařízení určené spíše pro neplnoleté.

VT 591–594: Ein weiteres Problemfeld, mit dem sich Politiker und Wohlfahrtsverbände in den fünfziger Jahren konfrontiert sahen, war die Integration der **jugendlichen DDR-Flüchtlinge**, die ohne Eltern oder Angehörige in den Westen kamen.

CT 391–393: Další problematickou oblastí, na kterou politici a dobročinné spolky v padesátých letech narazili, byla integrace **uprchlické mládeže z NDR**, která se na Západ dostala bez rodičů či rodinných příslušníků.

⁵ https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/_1.html

⁶ <http://www.nsz.cz/index.php/cs/obvinny/prava-a-postaveni-mladistveho-obvinneho>

⁷ <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ml%C3%A1de%C5%BE>

⁸ <http://www.nsz.cz/index.php/cs/obvinny/prava-a-postaveni-mladistveho-obvinneho>

2.3.1.3.6. Ausreise

Ačkoli by následující výraz mohl na první pohled sémanticky odpovídat českému *vycestování*, s ohledem na kontext je nutno volit řešení jiné. Z textu je zřejmé, že spíše než vycestování označuje formu státem povoleného vystěhování, o které si občané NDR museli sami zažádat. Po schválení odborníkem proto volíme spojení *legální vystěhování*; toto řešení poté zohledňujeme i u slov odvozených. V některých případech však pracujeme i s výrazem *emigrace*:

VT 391–393: Auch andere Flüchtlinge und **Ausreisende** haben den Moment des Grenzübertritts als einen solchen Ausnahmestand erlebt und beschrieben.

CT 264–265: Okamžik překročení hranic zažili a popsali jako něco naprosto výjimečného i ostatní uprchlíci a **emigranti**.

2.3.1.3.7. Ausbürgerung, Entlassung aus der Staatsbürgerschaft

Následující výrazy jsou si podobné, avšak s ohledem na výchozí text by je nebylo vhodné řešit stejně. Po konzultaci s odborníkem se uchylujeme k řešení pojmu *Ausbürgerung* (VT: 318–319) v podobě *zbavení občanství* (CT: 215), výchozí spojení *Entlassung aus der Staatsbürgerschaft* (VT: 271–272) substituujeme termínem *propuštění ze státního svazku* (CT: 254), kterého se užívalo v ČSSR.

2.3.1.3.8. Bekämpfung

Po upozornění na to, že tehdejší StB substantivum *Bekämpfung* často překládala jako *potírání*, jsme v cílovém textu upustili od původního protějšku *boj*.

VT 200–202: 1976 richtete es eine „Zentrale Koordinierungsgruppe“ (ZKG) zur **Bekämpfung von Flucht und Ausreise** ein.

CT 137–138: **Pro potírání útěku a vystěhování** vytvořilo roku 1976 „Ústřední koordinační skupinu“ (ZKG).

2.3.1.3.9. BDR, DDR

Zatímco převod německého označení *Deutsche Demokratische Republik* je jednoznačný, u označení *Bundesrepublik Deutschland* jsme volili mezi dvěma možnostmi. Často se totiž uvádí, že bývalé Západní Německo by se mělo nazývat *Německá spolková republika* (NSR) a současná, sjednocená země *Spolková republika Německo* (SRN). V němčině je však název pro obě země totožný. V české paralelní literatuře se někdy od *NSR* ve smyslu Západního Německa upouští a užívá se *SRN*. Takové řešení bylo doporučeno i nám, neboť označení *NSR* je příliš spjato s tehdejším režimem států bývalého východního bloku.

Ve výchozím textu se rovněž setkáváme se zkráceným označením *Bundesrepublik* (např. VT: 211–212) a *Bundesgebiet* (VT: 39), které raději substituujeme častějším výrazem *Západní Německo* (CT: 172), *území SRN* (CT: 29) nebo oficiálním názvem *Spolková republika Německo* (CT: 37). Podobně jsme řešili převod neoficiálních etnonym *Bundesbürger* (VT: 467–468) a *Bundesdeutscher* (VT: 508), které dle mikrokontextu raději nahrazujeme českými výrazy *západoněmecký občan* (CT: 310) či *západní Němec* (CT: 339):

VT 698–701: Nach dem ersten Jahr im Westen fühlten sich viele Zuwanderer noch nicht heimisch und hatten keine intensiveren Kontakte zu **Bundesbürgern** geknüpft.

CT 458–459: Po prvním roce na Západě se mnoho přistěhovalců ještě necítilo jako doma a se **západoněmeckými občany** nenavázalo žádné bližší kontakty.

Obdobně variujeme výrazy *Východní Německo* (CT: 36) a *NDR* (CT: 53), *občan NDR* (CT: 45) a *východoněmecký občan* (CT: 193) či *východní Němec* (CT: 529).

2.3.1.3.10. Východ, východ, Západ, západ

U následujících termínů jsme se museli vypořádat s jejich pravopisem. Základní poučka o tom, že slova *Východ* a *Západ* se píše s velkým písmenem tehdy, jestliže jsou míněna v kulturním a politickém smyslu, zatímco malé písmeno označuje světovou stranu, je v některých případech nedostačující. Po rešersích v paralelních textech, které se po pravopisné stránce lišily, jsme se obrátili na Jazykovou poradnu ÚJČ AV, od které se nám dne 14. 4. 2020 dostalo písemné zpětné vazby, již nyní využijeme jako podklad.

Nejdříve se zaměříme na toponyma *Západní Berlín* a *východní Berlín*. Poněvadž spojení *Západní Berlín* byl oficiální název části Německa, je namístě psát velké písmeno, kdežto *východní Berlín* nikoli, a proto by se měl psát s písmenem malým. Po pravopisné stránce tedy dochází k asymetrii:

VT 144–146: Alle Verkehrsverbindungen zwischen **Ost- und West-Berlin** waren unterbrochen, die Grenzübergänge für DDR-Bürger versperrt.

CT 99–100: Všechna dopravní spojení mezi **východním a Západním Berlínem** byla přerušena, hraniční přechody byly pro občany NDR uzavřeny.

Jak jsme si již uvedli, místo oficiálních názvů někdy pracujeme s označením *Východní Německo* a *Západní Německo*. Přestože se nejedná o oficiální označení, lze podle písemného vyjádření Jazykové poradny ÚJČ AV připustit i podobu s písmenem velkým, již nakonec volíme.

Co se psaní etnonym *západní Němec* a *východní Němec* týče, doporučuje se podoba s malým písmenem. Psaní velkého písmene by přicházelo v úvahu při užití méně častých variant *Západoněmec* a *Východoněmec*, se kterými v cílovém textu nepracujeme.

2.3.1.3.11. Jiné

Na závěr se zaměříme na převod dvou spojení. V prvním případě se jedná o specifický koncept pomoci uprchlíkům, ve druhém jde o hovorové označení pro vykoupení z vězení. Poněvadž do češtiny ještě převedeny nebyly nebo se řešení nepodařilo dohledat, uchylujeme se k vlastnímu překladu. Zejména u druhého spojení dbáme na jeho výrazové působení. Výslednou podobu jsme opět nechali posoudit odborníkem.

VT 261–265: Denn das Konzept beruhte auf einem „**Identitätswechsel über den Wolken**“: Als DDR-Bürger nahmen die Flüchtlinge in Sofia ein Flugzeug nach Bukarest, aus dem sie dort dank der gefälschten Pässe und der westdeutschen Ausstattung als Bundesbürger wieder ausstiegen.

CT 177–180: Koncept totiž spočíval v tzv. „**změně identity v oblacích**“, kdy uprchlíci odletěli ještě jako občané NDR ze Sofie do Bukurešti, ve které díky falešným pasům a západoněmeckým prostředkům přistáli jako občané Spolkové republiky Německo.

VT 350–351: Manche nannten es auch „**über den Knast ausgereist**“.

CT 236–237: Někteří lidé tomuto také říkali „**z basy na Západ**“.

2.3.2. Syntaktická rovina

2.3.2.1. Nominalizace a verbalizace

Vzhledem k žánrově-stylistickému zařazení výchozího textu do sféry odborné komunikace je potřeba počítat s vyšší mírou nominalizace (Eroms 2008: 120n). Tou se vyznačují odborné texty i v prostředí českém (Čechová 2008: 221). Nelze tedy paušálně říci, že charakter němčiny je pokaždé spíše nominální, zatímco čeština se ve všech případech vyznačuje stylem verbálním; nominální či verbální charakter každého komunikátu je nutno posuzovat případ od případu v závislosti na jeho druhu a žánru.

V případě našeho textu však tvrzení, že němčina tíhne k nominalizaci, platné je. Jak již bylo několikrát zmíněno, výchozí komunikát sice patří mezi texty odborné, je však popularizační. Složitější nominální konstrukce jsme tak při překladu v několika případech museli rozvolnit, protože se nejedná o ryze vědecký text; někde však byly zachovány.

S ohledem na stylizaci jsme u následujících příkladů postupovali tak, že jsme původní nominální konstrukce verbalizovali:

VT 275–277: Der Staat nahm vielmehr für sich in Anspruch, eigenmächtig über **Gehen oder Bleiben seiner Bürger** zu entscheiden.

CT 188–190: Svévolné rozhodování o tom, **zda občané zemi opustí, nebo v ní zůstanou**, si stát ke všemu nárokoval sobě samému.

VT 82–83: **Mit der Verschärfung des Passgesetzes im Dezember 1957** begann schließlich die systematische Verfolgung von Fluchtvorhaben durch die DDR-Justiz.
CT 49–50: **Když v prosinci 1957 došlo ke zpřísnění zákona**, začala justice NDR plánování útěků systematicky stíhat.

Nominální konstrukce však mají kondenzační charakter, a rozepsáním do vět proto dochází k dekompresi a amplifikaci textu. Abychom rozšíření alespoň částečně kompenzovali, snažili jsme se nominalizaci zachovat tam, kde to bylo ze stylistických důvodů možné:

VT 71–73: **Zur Abschreckung** ordneten die Gerichte in vielen Fällen die öffentliche Bekanntmachung von Urteilen an.

CT 50–51: **Pro výstrahu** soudy v mnoha případech nařídily, aby rozsudky byly oznámeny veřejně.

VT 232–233: Denn **nach der Ankunft** im Westen wurden weitere Zahlungen in Höhe von 20 000 DM fällig.

CT 159–160: **Po příjezdu na Západ** bylo totiž potřeba uhradit ještě další částky ve výši 20 000 marek.

V některých případech došlo k vektorové změně, „měnící směr přístupu k označované realitě“ (Knittlová 2010: 60n), čímž výchozí verbální styl nabyl poněkud nominálního charakteru:

VT 107–108: **Er wurde nicht kontrolliert und konnte** in den Westteil der Stadt **entkommen**.

CT 72–73: **Kontrola se k němu nedostala**, a tak se mu **útěk** do západní části města **podařil**.

2.3.2.2. Slovosled

Předtím, než se zaměříme na hlubší charakteristiku druhů slovosledu, bychom chtěli upozornit na jednu terminologickou záležitost. V komentáři pracujeme s pojmem *věta*, není-li potřeba určit, zda se jedná o větu jednoduchou, souvětí či jeho část. Pokud však chceme zdůraznit, že máme na mysli pouze jednu větu z celého souvětí, užíváme termínu *klauze*. Jedná se o pojem převzatý z anglické gramatologie a užívá se pro „formálně definované struktury typicky obsahující subjekt a predikát“⁹. Jde tedy o struktury s finitním slovesem.

Pojmem slovosled se rozumí pořadí slov ve jmenných skupinách nebo větách, které je buď fixní (tedy ustálené), nebo aktuální, které se řídí intencí aktuální komunikační situace. Slovosled fixní se často nazývá slovosledem gramatickým, vyplývajícím z gramatických pravidel daného jazyka, Štícha (2015: 126) se však tomuto pojmu vyhýbá, protože gramatickými pravidly se řídí i slovosled aktuální (aktuální členění větné).

⁹ <https://www.czechency.org/slovník/KLAUZE>

2.3.2.2.1. Slovosled fixní

Fixní slovosled se v němčině uplatňuje výrazněji než v češtině. Není však správné tvrdit, že česká syntax je naprosto volná. Ona volnost českého slovosledu vyplývá pouze z možnosti určitého slova v dané syntaktické funkci stát na libovolném místě ve větě. Pozice slova je však v konkrétním případě podmíněna aktuálním komunikačním záměrem, není tedy zcela libovolná. (Štícha 2015: 127, 139) Problematika slovosledu je velice komplexní záležitostí, a proto pro představu, k jakým změnám při překladu dochází, uvedeme jen několik příkladů.

Níže uvedená německá věta je ukázkou pevného větného rámce. Ten se skládá ze dvou složek: Jednu tvoří verbum finitum, druhou může být odlučitelná předpona nebo jiná část predikátu jako infinitiv, participium, nominální výraz či výraz negace *nicht*. (Helbig a Buscha 2013: 475n) Takový větný rámec čeština nemá, a proto je slovosled členů složeného přísudku jiný:

VT 212–214: Die Flüchtlinge **ließen sich** im Kofferraum versteckt von privaten oder professionellen Fluchthelfern außer Landes **bringen**.

CT 145–147: Uprchlíci se schovali do zavazadlového prostoru auta a **nechali se** ze země **odvézt** soukromými nebo profesionálními převaděči.

Jiná gramatická pravidla platí i pro pozici přísudku ve vedlejších větách. Přísudek je pak v německé větě striktně na jejím konci:

VT 353–356: Die DDR erhielt dafür Warenlieferungen im Gesamtwert von drei Milliarden Mark und bezeichnete das Ganze als „Sondergeschäft“, während die Bundesrepublik verklausuliert von „besonderen Bemühungen im humanitären Bereich“ **sprach**.

CT 238–240: NDR za to obdržela dodávky zboží v celkové hodnotě tři miliard marek a veškerou věc označovala za „zvláštní obchod“, kdežto Spolková republika Německo **mluvila** poněkud zaobaleně o „zvláštním úsilí v humanitární oblasti“.

Přísudek je v německé hlavní větě na prvním místě, jestliže jí předchází věta vedlejší. Čeština se v tomto případě nijak principiálně neliší:

VT 178–180: Doch als das Grenzregime an der Mauer ausgebaut wurde, **verlagerten sich** die Fluchtwege.

CT 122–123: Když byl ale na zdi vybudován pohraniční režim, **přemístily se** útekové cesty jinam.

Závěrem si dovolueme uvést následující příklad, ve kterém nás ke změně pořadí ve výčtu nemotivovalo nic jiného než kolokabilita:

VT 316–318: Erst als **Wohnung, Strom, Versicherungen** und **Bankkonten** gekündigt waren, wurden sie offiziell aus der Staatsbürgerschaft der DDR entlassen.

CT 213–215: Ze státního svazku NDR byli oficiálně propuštěni až poté, co vypověděli **nájemní a pojistnou smlouvu**, ukončili **odběr elektřiny** a **zrušili bankovní účty**.

2.3.2.2.2. Slovosled aktuální

Nyní se zaměříme na slovosled aktuální neboli aktuální členění větné. Bylo již naznačeno, že lineární uspořádání slov je v tomto případě podmíněno aktuálním komunikačním záměrem, který je „vázan na danou komunikační situaci nebo nějaký předcházející kontext“ s ohledem na téma a réma dané věty. Gramatická pravidla tu však také hrají svou roli. (Štícha 2015: 179n)

Téma věty je složka, o které se něco říká. Představuje-li informaci známou z dřívějšího kontextu, jedná se o téma kontextově zapojené. Takový druh tématu může stát v němčině i v češtině na začátku věty, uprostřed či na jejím konci. Podmínky umístění jsou však v obou jazycích odlišné. Kontextové zapojení je v němčině mnohdy signalizováno členem určitým. Jak uvádí Štícha (2015: 182), absenci této gramatické kategorie čeština supljuje umístěním tématu na začátek či doprostřed věty:

VT 430–432: **Die Wege in den Westen** führten über geheime Schleichwege ebenso wie über Orte, die die Wirklichkeit der deutschen Teilung jahrzehntelang prägten.

CT 288–289: **Cesty na Západ** vedly různými oklikami, ale směřovaly i přes místa, která desítky let formovala realitu rozděleného Německa.

VT 59–61: Angesichts dieser gewaltsamen Abriegelungsmaßnahmen verlagerten sich **die Fluchtwege** allmählich nach Berlin, wo die Sektorengrenze noch passierbar war.

CT 42–43: Vzhledem k ustanovení tohoto násilného omezení se **cesty k útěku** postupně přesouvaly do Berlína, kde ještě stále bylo možné překročit sektorovou hranici.

V důsledku pevného syntaktického rámce německé věty (klauze) se tematický prvek často dostává až na její konec. V češtině tomu tak dle Štíchy (2015: 183) není:

VT 153–154: Die DDR-Führung begründete **den Mauerbau** damit, dass sie das Land vor feindlichen Angriffen schützen müsse.

CT 106: **Stavbu Berlínské zdi** odůvodnilo vedení NDR tím, že zemi musí chránit před útoky nepřátel.

VT 239–240: Erst durch Freikauf kamen die Söhne schließlich doch noch **in den Westen**.

CT 163: **Na Západ** se synové dostali až vykoupením.

Jsou však i případy, kdy je téma kontextově nezapojené. Většinou tomu tak bývá v úvodních větách daného komunikátu. Zejména v němčině nalezneme podmět věty na jejím začátku, a pokud směřujeme k jejímu konci, setkáváme se s nějakým větným členem sloužícím jako kulisa děje. V češtině je tomu naopak: Štícha (2015: 181, 184n) uvádí, že větný člen vyjadřující okolnost děje je umístěn na začátek, podmět věty vnímaný jako réma se nachází ve finální pozici:

VT 391–393: **Auch andere Flüchtlinge und Ausreisende** haben **den Moment des Grenzübertritts** als einen solchen Ausnahmezustand erlebt und beschrieben.

CT 264–265: **Okamžik překročení hranic** zažili a popsali jako něco naprosto výjimečného **i ostatní uprchlíci a emigranti**.

VT 553–555: Als **die neu gegründete Bundeswehr die Kaserne beanspruchte**, wurden die Flüchtlinge in ein anderes Lager umquartiert.

CT 367–368: **Když si je však nárokovala nově založená spolková armáda**, přemístili uprchlíky do jiného tábora.

Rématem rozumíme takové sdělení, které vzhledem ke kontextu vyjadřuje skutečnosti neznámé, nové (Grepl a Karlík 1986: 319). V obou jazycích je réma obvykle aktuálně komunikačně nezapojené, v češtině většinou stojí na konci věty, v němčině je ve finální pozici jen tehdy, pokud mu to umožňuje větný rámec (Štícha 2015: 191).

VT 99–100: Am Bahnhof Friedrichstraße, kurz vor der Sektorengrenze, kam er jedoch **in eine Personenkontrolle...**

CT 67–68: Avšak na nádraží Friedrichstraße, kousek od sektorové hranice, čekala na cestující **kontrola...**

Stojí-li réma v bezpříznakové pozici, nalezneme ho v češtině většinou na konci věty či klauze. V němčině se však kvůli gramatickým pravidlům mnohdy nachází uvnitř větného rámce. (Štícha 2015: 191, 195) Tematicko-rematické vztahy je tak nutno vyvodit z dané komunikační situace:

VT 353–356: Die DDR erhielt dafür Warenlieferungen im Gesamtwert von drei Milliarden Mark und bezeichnete das Ganze als „Sondergeschäft“, während die Bundesrepublik verklausuliert von **„besonderen Bemühungen im humanitären Bereich“** sprach.

CT 238–240: NDR za to obdržela dodávky zboží v celkové hodnotě tři miliard marek a veškerou věc označovala za „zvláštní obchod“, kdežto Spolková republika Německo mluvila poněkud zaobaleně o **„zvláštním úsilí v humanitární oblasti“**.

VT 683–686: Nachdem sie **eine Arbeit** gefunden hatte, machte sie ungeachtet ihrer langjährigen Berufspraxis in der DDR die Erfahrung, dass sie von den neuen Kollegen und Vorgesetzten misstrauisch beäugt wurde.

CT 449–450: Poté, co si našla **práci**, setkala se bez ohledu na svou letitou praxi v NDR s tím, že na ni noví kolegové a nadřízení hleděli nedůvěřivě.

V některých případech je však réma německé věty, které se ve finální pozici nenachází, signalizováno rematizátorem (Štícha 2015: 195). V češtině se v takovém případě přesouvá na konec:

VT 310–311: **Auch Herr und Frau F.** kamen damals in den Westen.

CT 210: Na Západ se tehdy dostali **i pan a paní F.**

VT 677–678: **Auch die Anerkennung von Berufsbildungen** war mit vielen Formalitäten verbunden.

CT 446: Řada formalit doprovázela **i uznání profesního vzdělání.**

Réma však v češtině nemusí vždy směřovat do pozice finální, zejména jestliže chce původce komunikátu rematický prvek zdůraznit, vytknout. Toho lze dosáhnout různými vytykáacími částicemi a příslovci. (Grepl a Karlík 1986: 328, 331)

VT 437–440: Zugleich aber verweisen diese Orte und Dokumente des Übergangs darauf, dass **weder Grenze und Mauer noch Repressionen** die Menschen davon abhalten konnten, nach Westen zu suchen, um in den Westen zu gelangen.

CT 292–294: Zároveň však tato místa a dokumenty související s hraničním přechodem poukazují na to, že **ani hranice či zeď, a ani represe** nedokázaly lidi odradit od toho, aby hledali způsoby, jak se dostat na Západ.

Vyzdvihnutí emocionálního či kontrastivního aspektu dané promluvy může autor dosáhnout i umístěním rématu na začátek věty. V našem textu jsme se několikrát setkali s kontrastivním rématem záporným, který je podle Štíchy (2015: 192n) častější v němčině. Jak ukazují následující příklady, pozice tohoto typu rématu v češtině spíše směřuje na konec věty, přesněji řečeno, na konec klauze:

VT 655–658: **Nicht mehr Versorgung und Unterbringung, sondern die Schwierigkeiten**, die sich aus den Unterschieden der Gesellschaftssysteme ergaben, standen jetzt im Vordergrund.

CT 433–434: V popředí už nestálo **zaopatřování a ubytování uprchlíků, nýbrž potíže**, které vycházely z odlišností společenských systémů.

VT 465–470: Dabei trafen sie **nicht nur auf Anteilnahme und Hilfsbereitschaft, sondern auch auf das Misstrauen und Unverständnis von Bundesbürgern**, denen die Verhältnisse in der DDR und die Menschen, die von dort kamen, im Lauf der Zeit ebenfalls fremd geworden waren.

CT 310–313: Ze strany západoněmeckých občanů se přitom **nesetkávali jen se soucitem a ochotou pomáhat, nýbrž také s nedůvěrou a nepochopením**, protože místním poměry v NDR a lidé, kteří odtamtud přišli, už dávno byli cizí.

2.3.2.3. Aktivum a pasivum

Často se říká, že pasivum se v němčině používá častěji než v češtině. Vždy je však potřeba zohlednit žánrově-stylistické zařazení textu. Náš komunikát spadá do sféry odborné komunikace, a jak je známo, v odborných textech se pasivum vyskytuje velice často, a to především v případech, „kdy skutečného původce činnosti není nutno konkretizovat, popř. není znám, není uveden“ (Minářová 2009: 51). Z tohoto tvrzení je nasnadě, že německé pasivní konstrukce nemusíme pokaždé převádět do aktiva. V češtině tak volíme a) mezi pasivem zvrtným neboli reflexivním, pocitovaným jako stylisticky neutrální, a b) opisným, považovaným za poněkud knižní (Čechová 2008: 152).

a) VT 594–596: Denn die Zahl der „alleingehenden“ Jugendlichen, wie diese Problemgruppe **genannt wurde**, war groß.

CT 393–394: Počet „osamocených“ mladých uprchlíků, jak se této problematice skupině **říkalo**, byl totiž velký.

b) VT 178–180: Doch als das Grenzregime an der Mauer **ausgebaut wurde**, verlagerten sich die Fluchtwege.

CT 122–123: Když **byl** ale na zdi **vybudován** pohraniční režim, přemístily se útekové cesty jinam.

Na druhou stranu není náš komunikát ryze odborným textem, nýbrž populárně naučným, který se od čistě vědecké komunikace liší mimo jiné snadnější stylizací (Čechová 2008: 223n). Zvratné pasivum může někdy působit neobratně, opisné zase poněkud toporně. Proto jsme z důvodu stylizace, zejména pokud byl agens děje znám, mnohdy volili syntaktickou transpozici, tedy převod do aktivního rodu:

VT 86–87: Auch in Zügen und S-Bahnen **wurden Reisende** ständig **kontrolliert**.

CT 59–60: S neustálými kontrolami **museli cestující počítat** také ve vlaku nebo S-Bahnu.

Nebyl-li v německé pasivní konstrukci uveden agens, museli jsme ho při převodu do českého aktiva explicitně vyjádřit. V takovém případě sehrál svou roli mikrokontext:

VT 30–33: Wie in anderen Kontexten von Flucht und Migration zählen dazu auch Gepäckstücke, in denen ein paar wenige Habseligkeiten **mitgenommen wurden**.

CT 22–23: Podobně jako v ostatních kontextech útěku a migrace se k těmto věcem řadí také zavazadla, ve kterých si **uprchlíci odnesli** něco málo ze svého majetku.

VT 183–184: In mühsamer Kleinarbeit **wurden** Fluggeräte **gebastelt**, Autos **präpariert** oder Pässe **gefälscht**.

CT 126–127: Piplavou prací **lidé zhotovovali** různá zařízení, ve kterých by mohli hranice přeletět, podle potřeby **upravovali** auta nebo **falšovali** pasy.

Výše uvedené případy se týkaly převážně převodu německého průběhového pasiva. Nyní se zaměříme na překlad pasiva stavového. To jsme buď ponechali a) v pasivu opisném, nebo převedli b) do aktiva. Ukončenou činnost, kterou stavové pasivum vyjadřuje, jsme v češtině signalizovali videm dokonavým.

a) VT 144–146: Alle Verkehrsverbindungen zwischen Ost- und West-Berlin **waren unterbrochen**, die Grenzübergänge für DDR-Bürger **versperrt**.

CT 99–100: Všechna dopravní spojení mezi východním a Západním Berlínem **byla přerušena**, hraniční přechody **byly** pro občany NDR **uzavřeny**.

b) VT 78–81: Wie aus dem Urteil hervorgeht, **war** das Fluchtvorhaben von Kollegen **verraten** und die Frau auf dem Weg nach West-Berlin von der Volkspolizei festgenommen worden.

CT 54–55: Jak z rozsudku vyplývá, její plán **vyzradili** kolegové a ženu na cestě do Západního Berlína zadržela Lidová policie.

Kromě zmíněných typů pasiva se v němčině vyskytují také opisné pasivní konstrukce, které jim konkurují (Štícha 2015: 540). Ve výchozím textu bychom našli konkurující konstrukce se slovesem *bekommen*:

VT 256–257: Dort **bekamen** die Flüchtlinge westliche Währung, Kleidung, Flugtickets sowie bundesdeutsche Reisepässe **zugespielt**.

CT 174–175: Tam **byla** uprchlíkům **dodána** západoněmecká měna, oblečení, letenky i západoněmecké pasy.

K opisným konstrukcím patří rovněž vazba *sein + zu + infinitiv* slovesa. Do češtiny převádíme např. modálním prostředkem *je nutné*:

VT 157–159: „Es **ist** an den Westberliner Grenzen eine verlässliche Bewachung und eine wirksame Kontrolle **zu gewährleisten**, um der Wühltätigkeit den Weg zu verlegen.“

CT 108–110: „Na hranicích se Západním Berlínem **je nutné zajistit** spolehlivou stráž a účinnou kontrolu, abychom podvratné činnosti mohli zamezit.“

2.3.2.4. Participia

Ve výchozím textu se často vyskytují polovětné konstrukce vyjádřené participiem I (přítomným) či participiem II (minulým). V češtině by jim odpovídal přechodník přítomný a minulý; ty jsou však na ústupu.

Nejde-li o ustrnulé tvary, považuje se přechodník přítomný za prostředek knižní. Dnes ho tedy nalezneme spíše jen v literatuře umělecké či ryze odborné, kde se objevuje jen u určitých autorů, nebo v textech právnických a diplomatických. Rovněž přechodník minulý se v současných textech vyskytuje jen zřídka a slouží spíše jako prostředek archaizace. (Čechová 2008: 153)

Převod participií jsme tedy nejčastěji řešili tím, že jsme je rozepsali do vět. Vznikla tak buď souvětí souřadná, nebo podřadná, nehledě na to, zda se jednalo o participium minulé či přítomné. Participia jsme tak nahrazovali hlavní větou, která byla ve vztahu k větě předchozí či následující ve slučovacím poměru:

VT 408: Ich stand da **schlotternd**.

CT 273–274: Stál jsem tam **a třásl se**.

VT 212–214: Die Flüchtlinge ließen sich **im Kofferraum versteckt** von privaten oder professionellen Fluchthelfern außer Landes bringen.

CT 145–147: **Uprchlíci se schovali do zavazadlového prostoru auta** a nechali se ze země odvézt soukromými nebo profesionálními převaděči.

Jindy jsme je zase nahrazovali větou vedlejší:

VT 219–221: **Unbemerkt** kletterten sie in den Kofferraum des Wagens und konnten bei Hirschberg die Grenze nach Bayern passieren.

CT 150–152: **Aniž by si jich někdo všiml**, vlezli do zavazadlového prostoru vozidla, a přešli tak u Hirschbergu hranice do Bavorska.

Objevily se však i případy, kdy výchozí participium bylo možné přeložit participiem českým:

VT 406–407: **Völlig erschöpft** sprach er eine Frau an, die mit ihrem Auto am Straßenrand stand...

CT 272–273: **Zcela vyčerpán** oslovil ženu, která stála s autem u krajnice...

Podobně jako u pasiva jsme někdy konkretizovali agens děje, k čemuž jsme se uchýlili opět z důvodu stylizace:

VT 3–6: In den fünfziger Jahren per S-Bahn über die Sektorengrenze von Ost- nach West-Berlin, nach dem Mauerbau im Kofferraum eines Autos versteckt über eine Transitautobahn, als politischer Häftling freigekauft oder nach jahrelangem Warten ausgereist...

CT 3–7: **Někteří** nasedli v padesátých letech na S-Bahn, který projížděl sektorovou hranicí z východního Berlína do Západního, **jiní** se po stavbě Berlínské zdi ukryli v zavazadlovém prostoru auta a nechali se odvézt po tranzitní dálnici; **někdo** byl z politických důvodů vězněn, a mohl tak být vykoupen, **jiný** musel čekat několik let na to, až dostane povolení k legálnímu vystěhování...

V některých případech došlo na úrovni mikrostylistiky k výrazové změně, které se ještě budeme věnovat v kapitole o překladatelských posunech. Této změny, konkrétně výrazové ztráty (Gromová 2009: 64–69), jsme se dopustili u níže uvedeného příkladu. Vidíme, že výchozí věta obsahuje sloveso *durchqueren* doplněné o přítomná participia *schwimmend* a *tauchend*. Převedením participií do přechodníků bychom sice mohli zachovat obě významové složky, avšak s ohledem na žánrově-stylistické zařazení komunikátu by nešlo o ideální řešení. Nabízí se tedy možnost německé sloveso *durchqueren* zachovat a participia opsat vedlejšími větami. To by však mohlo znít poněkud toporně a překlad by přestal být iluzionistickým (Levý 2012: 39nn). V české větě jsme tak německé *durchqueren*, které je sémanticky poněkud širší, a participium *tauchend* vynechali a rozhodli se je nahradit sémantikou participia *schwimmend* doplněnou o sloveso *podařit se*. Výsledkem je sice věta, která je ochuzená o významovou složku originálu, avšak z hlediska stylizace zachováváme podstatu iluzionistického překladu:

VT 403–406: So wusste Hartmut R. aus Werder bei Potsdam zuerst gar nicht, wo er war, nachdem er im Sommer 1966 **schwimmend** und **tauchend** den Teltowkanal durchquert hatte.

CT 271–272: Hartmut R. z města Werder u Postupimi tak zpočátku vůbec nevěděl, kde je, když se mu v létě 1966 **podařilo přeplavat** Teltowský kanál.

2.3.2.5. Interpunkce, přímá a nepřímá řeč

2.3.2.5.1. Dvojtečka

V obou jazycích se dvojtečka užívá mimo jiné před přímou řečí nebo výčty či pro signalizaci odůvodnění. V němčině se s ní setkáme i v případech, kdy by čeština spíše užila nějaké syndetické spojení. Užití tohoto interpunkčního znaménka jsme při převodu tedy museli případ od případu posoudit.

Na některých místech jsme dvojtečku ponechali i v cílovém textu. Podle Internetové jazykové příručky lze po dvojtečce v případě větných celků psát malé i velké počáteční písmeno¹⁰; my volíme písmeno velké:

VT 374–377: Entlassung und Ausreise liefen stets nach dem gleichen Muster ab: Ohne Vorankündigung oder Erklärung ging es eines Tages „auf Transport“ in die Haftanstalt Karl-Marx-Stadt (Chemnitz).

CT 251–254: Propuštění a vystěhování pokaždé probíhalo podle stejného vzoru: **Bez** jakéhokoli předchozího oznámení nebo vysvětlení „převezli“ vězně jednoho dne do věznice v Karl-Marx-Stadtu (dnešní Chemnitz).

Někdy ji bylo lepší nahradit spojkou a následující větu převést do věty vedlejší:

VT 188–191: Auch wenn einzelne Fluchtaktionen im Westen ein großes Medienecho auslösten, blieben die meisten Fluchten geheim: Man wollte Wege und Strategien nicht preisgeben, um die Beteiligten vor Verfolgung zu schützen.

CT 129–131: Ačkoli se jednotlivým útěkům dostávalo v západních médiích značné pozornosti, zůstávala většina z nich v utajení, **protože** nikdo nechtěl vyrazit způsoby a strategie, aby zúčastněné osoby ochránil před trestním stíháním.

2.3.2.5.2. Středník

„Středník je prostředek oddělující věty v souvětí souřadném nebo skupiny členů v souřadném poměru, a to výrazněji než čárka, ale méně výrazně než tečka“ (Čechová 2000: 53). Stejná definice platí pro užití středníku v němčině.¹¹ Ačkoli se ve výchozím textu neobjevuje, rozhodli jsme se ho v překladu na několika místech použít.

Jako vhodné řešení se nabízel například u následujícího dlouhého souvětí. S obyčejnou čárkou by mohlo působit nepřehledně, tečka by zase striktně oddělovala jednotlivé myšlenky:

VT 3–6: In den fünfziger Jahren per S-Bahn über die Sektorengrenze von Ost- nach West-Berlin, nach dem Mauerbau im Kofferraum eines Autos versteckt über eine Transitautobahn, als politischer Häftling freigekauft oder nach jahrelangem Warten ausgereist...

CT 3–7: Někteří nasedli v padesátých letech na S-Bahn, který projížděl sektorovou hranicí z východního Berlína do Západního, jiní se po stavbě Berlínské zdi ukryli v zavazadlovém prostoru auta a nechali se odvézt po tranzitní dálnici; někdo byl z politických důvodů vězněn, a mohl tak být vykoupen, jiný musel čekat několik let na to, až dostane povolení k legálnímu vystěhování...

¹⁰ <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=161>

¹¹ <https://www.duden.de/sprachwissen/sprachratgeber/Das-Semikolon>

2.3.2.5.3. Pomlčka

Následující interpunkční znaménko se užívá ve „funkci oddělování částí projevu (např. místo čárky ohraničující vsuvku či přístavek) ...“¹² Čárky, které ve výchozím textu oddělují vsuvky, tedy pro větší přehlednost nahrazujeme pomlčkou:

VT 324–327: Ausreisewillige schlossen sich, **zum Teil unter dem Dach der Kirchen**, zusammen, unterstützten sich im Kampf gegen die Behörden und entwickelten eigene Protestformen, um auf ihr Anliegen aufmerksam zu machen.

CT 219–221: Lidé, kteří chtěli zemi opustit, se – **částečně na půdě kostelů** – společně scházeli, navzájem se podporovali v boji proti úřadům a vyvíjeli vlastní formy protestů, aby na své přání upozornili.

2.3.2.5.4. Uvozovky jako indikátor přímé řeči

Uvozovky mohou v obou jazycích indikovat přímou řeč. V češtině platí, že „je-li v uvozovkách celá věta, píše se druhé uvozovací znaménko na konci věty až za příslušným interpunkčním znaménkem (tečkou, čárkou, vykřičníkem, otazníkem)“¹³. Tak je tomu i v němčině:

VT 701–702: Die alarmierende Schlussfolgerung lautete: **„Arbeit finden sie leichter als Freunde.“**

CT 459–460: Jak zněl alarmující závěr: **„Práci si najdou snadněji než přátele.“**

V některých případech se však pravidla psaní uvozovek liší. Je-li v němčině přímá řeč následována uvozovací větou, píše se druhé uvozovací znaménko ještě před čárku.¹⁴ V češtině se oproti tomu píše až za nimi.¹⁵

VT 444–446: „Als Flüchtlinge blieben wir im Dorf Außenseiter, für uns eine völlig neue Erfahrung“, berichtet Christel N., die 1953 mit Mann und Sohn in die Bundesrepublik geflohen war.

CT 297–298: „Jako uprchlíci jsme ve vesnici nezapadali, to pro nás byla úplně nová zkušenost,“ říká Christel N., která do Západního Německa utekla s manželem a synem v roce 1953.

2.3.2.5.5. Uvozovky jako indikátor citace

Uvozovky mohou také signalizovat citace. Následující ukázka je příkladem začlenění uvozeného textu do výpovědi bez uvozovací věty. V Internetové jazykové příručce se píše, že „jestliže se do výpovědi začleňuje část jiného textu, aniž se uvádí větou uvozovací, klade

¹² <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=poml%C4%8Dka#bref3>

¹³ <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=162&dotaz=uvozovac%C3%AD%20v%C4%9Bta>

¹⁴ <https://www.duden.de/sprachwissen/rechtschreibregeln/anfuhrungszeichen>

¹⁵ <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=162&dotaz=uvozovac%C3%AD%20v%C4%9Bta>

se druhé uvozovací znaménko před tečku, čárku, středník, otazník nebo vykřičník¹⁶.

Interpunkce se tedy liší:

VT 386–389: Doch plötzlich „ging Bewegung durch die Sitzreihen, Freudenlaute, dann frenetischer Beifall. [...] Alle befanden sich in einem vollkommenen Ausnahmezustand der Gefühle.“

CT 260–261: Avšak náhle „...se sedadla rozpochybovala, ozvaly se radostné výkřiky, poté bouřlivý potlesk. [...] Všichni pocítili něco naprosto výjimečného“.

Níže uvedené příklady německého začlenění uvozeného textu do výpovědi bez uvozovací věty nejsou v češtině tolik běžné. Po úpravě v textu cílovém tak původní německá citace nabývá povahy přímé řeči. V některých případech zachováváme výchozí strukturu i v textu cílovém.

V následujícím příkladu se nabízelo řešení v podobě segmentace souvětí do dvou samostatných vět. Kromě toho jsme parafrázovali německé *schreibt ein ehemaliger Häftling über diese Fahrt*, abychom se vyhnuli přebytečnému opakování uvozovacích a vedlejších vět. Kvůli kohezi jsme rovněž prohodili sled výpovědí. Výchozí vložená citace tak v textu cílovém nabývá povahy přímé řeči:

VT 383–386: Zunächst sei es ganz still gewesen im Bus, schreibt ein ehemaliger Häftling über diese Fahrt, „**als ob wir nicht begreifen würden, was in diesen Minuten geschah**“.

CT 258–259: Podle jednoho z bývalých vězňů panovalo v autobuse nejdříve naprosté ticho. „**Jako bychom nepochopili, co se s námi v těchto minutách děje**.“

V dalším případě výchozí začlenění uvozeného textu zachováváme, hranatou závorkou a třemi tečkami však naznačujeme, že se jedná o citaci vytrženou z kontextu. Ekvivalent německé spojky *dass* pak klademe před začátek citace. Opět musíme zohlednit i pravidla pořadí interpunkčních znamének:

VT 314–316: Frau F. erinnert sich, „**dass wir dann 100 Formulare ausfüllen mussten, die für die Ausreise notwendig waren**“.

CT 212–213: Paní F. si vzpomíná, že „[...] **jsme pak museli vyplnit 100 formulářů, které byly pro vystěhování nezbytné**“.

V textu se dále vyskytují i citace kratší – většinou takové, které indikují nějaký způsob označení. V němčině pro to platí pravidla pořadí uvozovek a čárky či tečky jako v případě přímé řeči následované uvozovací větou. V češtině se opět řídíme pravidlem o začleňování citace do výpovědi textu bez užití uvozovací věty:

VT 350–351: Manche nannten es auch „**über den Knast ausgereist**“.

CT 236–237: Někteří lidé tomuto také říkali „**z basy na Západ**“.

¹⁶ <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=162&dotaz=uvozovac%C3%AD%20v%C4%9Bta>

VT 353–356: Die DDR erhielt dafür Warenlieferungen im Gesamtwert von drei Milliarden Mark und bezeichnete das Ganze als „**Sondergeschäft**“, während die Bundesrepublik verklausuliert von „**besonderen Bemühungen im humanitären Bereich**“ sprach.

CT 238–240: NDR za to obdržela dodávky zboží v celkové hodnotě tři miliard marek a veškerou věc označovala za „**zvláštní obchod**“, kdežto Spolková republika Německo mluvila poněkud zaobaleně o „**zvláštním úsilí v humanitární oblasti**“.

2.3.2.5.6. Uvozovky jako indikátor názvu

Ve výchozím textu uvozovky indikují i různé názvy. To je možné i v češtině, avšak Internetová jazyková příručka radí, že je lepší se těmto interpunkčním znaménkům vyhnout, jestliže lze název nebo titul vyznačit jiným způsobem.¹⁷ V cílovém textu tak uvozovky nahrazujeme kurzívou v případě, že označují název novin, časopisů, písně a vystěhovalecké organizace:

VT 596–599: Die Tageszeitung „**Die Welt**“ meldete am 24. November 1955 unter dem Titel „Steigende Jugendflucht aus der Sowjetzone“, seit 1949 seien 700 000 Jugendliche unter 25 Jahren aus der DDR in die Bundesrepublik gekommen.

CT 394–396: Deník *Die Welt* informoval 24. listopadu 1955 s titulkem „Útěků mládeže ze sovětské zóny přibývá“ o tom, že od roku 1949 přišlo z NDR do Spolkové republiky Německo 700 000 osob mladších 25 let.

2.3.2.5.7. Nepřímá řeč

Ačkoli nepřímá řeč nespadá do kategorie interpunkce, rozhodli jsme se ji zde uvést, abychom plynule navázali na řeč přímou. Častým prostředkem nepřímé řeči je v němčině konjunktiv I. Ten nalezneme většinou ve vedlejší větě uvozené či zakončené větou hlavní obsahující verbum dicendi či jiné funkčně ekvivalentní sloveso. Obě tyto věty pak mohou být k sobě připojeny syndeticky nebo asyndeticky. (Štícha 2015: 103n)

K vyjádření nepřímé řeči stačí v češtině pouze uvozovací věta, a tudíž věty s konjunktivem převádíme do indikativu, přičemž asyndetické spojení musíme nahradit spojením syndetickým:

VT 134–135: Sie behauptete, sie **habe** außerplanmäßigen Urlaub und **wolle** zu ihrer Mutter fahren, die außerhalb von Berlin wohnte.

CT 90–91: Tvrdila, **že má** mimořádnou dovolenou a **že chce** jet za matkou, která bydlí za Berlínem.

V některých případech jsme kvůli kohezi zaměnili i pořadí vět:

VT 739–741: Im Westen **komme** es darauf **an**, die Dinge selbst in die Hand zu nehmen, sagten sie immer wieder.

CT 484–485: Dokola opakovali, že na Západě **je nutné**, aby člověk vzal věci do svých rukou sám.

¹⁷ <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=162&dotaz=uvozovac%C3%AD%20v%C4%9Bta>

S konjunktivem I jakožto prostředkem nepřímé řeči se však setkáme také u tzv. *berichtete Rede*, reprodukce rozsáhlejší promluvy bez uvozovacích vět. Indikativ v němčině proto není možný, protože by tím autor promluvy naznačoval, že se jedná o jeho vlastní tvrzení. (Štícha 2015: 105n) Absence uvozovací věty nám tedy brání v tom, abychom konjunktiv do češtiny převedli pouze do indikativu. Vyjádření cizího mínění tak musíme signalizovat jinými prostředky, přičemž vycházíme z kontextu dané promluvy. V níže uvedeném příkladu navíc konjunktiv I, který se vytváří od indikativu přítomného, převádíme do indikativu minulého:

VT 644–646: Diese Prägung durch die „östliche Gedankenwelt“ **verzögere** ihre „Anpassung an das westliche Milieu“ und müsse durch sozialpädagogische Betreuung ausgeglichen werden.

CT 424–426: Ovlivnění „východním myšlenkovým světem“ **podle nich zpomalovalo** jejich „adaptaci západnímu prostředí“ a muselo se kompenzovat sociálně pedagogickou péčí.

Zmínit bychom také měli úpravu některých uvozovacích vět. Jak ukazují následující příklady, motivací k této změně je vhodnější kohezní návaznost a stylizace:

VT 668–669: **In den Worten eines ehemaligen DDR-Bürgers:** „Notaufnahmeverfahren. Sozialamt. Arbeitsamt. (...)“

CT 440–441: **Jeden bývalý občan NDR to popsal následujícími slovy:** „Přijímací proces. Sociální úřad. Úřad práce. (...)“

VT 701–702: **Die alarmierende Schlussfolgerung lautete:** „Arbeit finden sie leichter als Freunde.“

CT 459–460: **Jak zněl alarmující závěr:** „Práci si najdou snadněji než přátele.“

2.3.3. Morfologická rovina

2.3.3.1. Neosobní konstrukce

Neosobními konstrukcemi rozumíme neurčený personický subjekt, jenž označuje „nepojmenovanou osobu, skupinu osob nebo člověka obecně, jemuž (jíž) se predikátem věty přisuzuje nějaký děj nebo stav“ (Štícha 2015: 548). Důvodem, proč se takový typ predikace používá, je zdůraznění samotného děje či činnosti komunikátu na úkor personického subjektu, který je pojímán všeobecně jako nějakí lidé nebo je anonymizován a který je pak odsunut do pozadí. Takovému druhu predikace v němčině často odpovídá neurčitý podmět *man* či participiální pasivum. (Štícha 2015: 548)

2.3.3.1.1. Man

Nejčastější forma neosobní konstrukce je vytvořena pomocí neurčitého podmětu *man*. To jsme do češtiny převedli několika způsoby:

a) první osobou plurálu

VT 809–813: **Führt man sich heute die Schwierigkeiten vor Augen**, die in den Jahrzehnten der Teilung mit der Integration von Ostdeutschen in Westdeutschland verbunden waren, so fällt zum einen eine deutliche Schwerpunktverlagerung auf, zum anderen eine bemerkenswerte Parallele...

CT 528–530: **Vybatíme-li si dnes problémy**, které během desítek let rozdělení Německa souvisely s integrací východních Němců v Západním Německu, zaujme nás jednak značný posun zájmů a jednak pozoruhodná paralela...

b) druhou osobou plurálu

VT 398–402: „Wir sind ausgestiegen, mir haben die Beine gewackelt, und [...] es war alles so unwirklich, **wie wenn man im Traum neben sich steht und guckt, was so ein anderer macht**. [...] Ich habe es nicht kapiert, dass das alles geklappt hat.“

CT 268–270: „Vystoupili jsme, klepaly se mi nohy a [...] připadalo mi to všechno tak nereálné, **jako když ve snu stojíte vedle sebe a díváte se, co děláte**. [...] Nedošlo mi, že nám to všechno vyšlo.“

c) pomocí podmětu *člověk* ve funkci všeobecného podmětu

VT 424–426: In ihrer Wahrnehmung war es „ein ziemlich langer Weg, bis **man** dann im Westen war. Bis **man** einmal durch die ganzen Kontrollen durch war...“

CT 285–286: Vnímala to jako „...dlouhatánskou cestu, než se **člověk** dostal na Západ. Než měl **člověk** všechny ty kontroly za sebou...“

Výše uvedený převod evokuje určitý stupeň hovorovosti, který však v citaci výpovědi z pragmatického hlediska neruší. Stylu takových citací se blíže věnujeme v kapitole o stylistické rovině.

d) v záporných větách pomocí podmětu *nikdo*

VT 188–191: Auch wenn einzelne Fluchtaktionen im Westen ein großes Medienecho auslösten, blieben die meisten Fluchten geheim: **Man wollte Wege und Strategien nicht preisgeben**, um die Beteiligten vor Verfolgung zu schützen.

CT 129–131: Ačkoli se jednotlivým útekům dostávalo v západních médiích značné pozornosti, zůstávala většina z nich v utajení, protože **nikdo nechtěl vyrazit jejich způsoby a strategie, aby zúčastněné osoby ochránil před trestním stíháním**.

Poslední příklad neosobních konstrukcí s neurčitým podmětem *man* je důkazem toho, že při převodu jedné delší promluvy se nelze pokaždé striktně držet jen jednoho řešení. S ohledem na mluvenost německé citace (o čemž svědčí mimo jiné vyšínutí z větného rámce) a větší přirozenost textu jsme se uchýlili k různým alternativám (i k takovým, které jsme výše neuvedli): Díky kontextu jsme si odosobněný podmět mohli někdy dovolit přizpůsobit autorovi promluvy, jindy jsme ho převedli do reflexivní formy slovesa neboli „reflexivního deagentiva“ (Štícha 2015: 549n) nebo druhé osoby plurálu:

VT 100–106: „Die Angst, **die man damals hatte, die kann man heute schwer beschreiben. Wenn man sieht**, wie die reinkommen mit den Hunden, durch den Wagen gehen. **Man weiß nicht, soll man jetzt auf den Boden gucken, wird man dadurch vielleicht gerade auffällig oder nicht. Soll man die angucken, provoziert man sie dann?** Es war doch ein traumatisches Erlebnis.“

CT 68–72: „Strach, který jsem tenkrát zažil, se dneska dá popsat jen stěží. Když je vidíte, jak přicházejí se psy a jak postupují vagonem... Nevíte, jestli raději nemáte koukat na zem, zda právě tím na sebe neupozorníte, nebo jestli se raději na ně podívat – ale co když je právě tím vyprovokujete? Byl to opravdu traumatizující zážitek.“

2.3.3.1.2. Es

Německé zájmeno *es* se může objevit v několika funkcích: Jako zájmeno nahrazující neutrum; jako tzv. *Platzhalter*, kdy stojí na začátku věty před verbem finitem, a umožňuje tak podmětu či příslovečnému určení stát za slovesem jako réma; jako korelát, tedy kataforické zájmeno odkazující na větu podmětnou nebo předmětnou; jako formální podmět a předmět. (Helbig a Buscha 2013: 239–244)

V následujícím příkladu funguje *es* jako *Platzhalter*, díky čemuž se podmět věty dostává do rematické pozice. V češtině se totéž vyjádří slovosledem:

VT 157–159: „**Es** ist an den Westberliner Grenzen eine verlässliche Bewachung und eine wirksame Kontrolle zu gewährleisten, um der Wühl­tätigkeit den Weg zu verlegen.“

CT 108–110: „Na hranicích se Západním Berlínem je nutné zajistit **spolehlivou stráž a účinnou kontrolu**, abychom podvratné činnosti mohli zamezit.“

V některých případech stálo *es* ve funkci korelátu. Téže funkce může dosáhnout i české zájmeno *to*¹⁸; z hlediska stylizace ho však nemusíme použít:

VT 586–590: **Doch auch wenn es einzelne Flüchtlingsfamilien nach und nach schafften, sich aus bescheidenen Anfängen eine neue Existenz aufzubauen**, blieb die Versorgung mit angemessenen Wohnungen problematisch, solange der Zustrom von Flüchtlingen anhielt.

CT 388–390: **Avšak i přesto, že se jednotlivým uprchlickým rodinám dařilo postupně vybudovat ze skromných začátků nový život**, přestalo zajišťování vhodných bytů činit potíže, až když nával uprchlíků ustal.

Následující dvě ukázky jsou příkladem formálního podmětu, který je v češtině většinou nevyjádřený:

VT 451–453: „**Es** hat Jahre gedauert, bis ich die 'Spielregeln' dieses Landes, das wir uns als neue Heimat ausgesucht hatten, einigermaßen begriff...“

CT 302–303: „Trvalo léta, než jsem se jakž takž vyznala v »pravidlech hry« této země, kterou jsme si vybrali za nový domov...“

VT 563–565: „...**Es** geht darum, Menschen, die oft jahrelang in Lagern leben müssen, so schnell wie möglich in geeignete Wohnungen zu bringen.“

CT 374–375: „...Jde o to, abychom osoby, které už léta musejí žít v táborech, co nejrychleji umístili do vhodných bytů.“

¹⁸ <https://www.czechency.org/slovník/OBSAHOV%C3%81%20V%C4%9ATA#korel%C3%A1t>

2.3.3.1.3. Es gibt

Spojení *es gibt* se používá tehdy, chceme-li poukázat na existenci různých entit všeobecně nebo existenci určitých jevů v dané lokalitě. (Štícha 2015: 487–491) V češtině mu sémanticky odpovídají výrazy jako *existovat*, *být*, *nacházet se* či *vyskytovat se*:

VT 83–86: An Autobahnen und Straßen, auf Wasserwegen und in Grenzbahnhöfen **gab es** Kontrollpunkte, an denen sich Aus- und Einreisende ausweisen mussten.

CT 57–59: Na dálnicích, silnicích, vodních cestách a nádražích, která se nacházela v blízkosti hranic, **byla** kontrolní stanoviště, na kterých se musela prokázat každá osoba, která do sektoru vstupovala nebo ho opouštěla.

Další příklad však ukazuje, že řešení takového spojení může být individuální. V tomto případě jsme se rozhodli neosobní konstrukci nahradit vyjádřeným podmětem, který vyplývá z věty následující, a použít české sloveso *mít*, které je podobně jako výchozí *es gibt* sémanticky poněkud chudší:

VT 765–768: „Also da **gibt es** Wartezeiten von einem halben Jahr und länger, bevor sich die DDR überhaupt entscheidet. Und da weiß man noch nicht, wie sie sich entscheidet. Und das macht die Leute kaputt.“

CT 500–501: „NDR **má** čekací dobu od půl roku a dál, než se vůbec rozhodne. A to ještě nevíte, jak se rozhodne. Lidi to ničí.“

Stejně tak i v následujícím případě jsme vycházeli z jiného úhlu pohledu. Odosobněné spojení jsme nahradili českým plurálem první osoby, který rovněž stojí ve funkci podmětu neosobního:

VT 802–804: „Die politischen Systeme prägen die Menschen. Zwischen den 'beiden Deutschlands', **gibt es** viele Gemeinsamkeiten, aber auch viel trennende Entwicklungen...“

CT 522–523: „Politické systémy mají na lidi vliv. Mezi »oběma Německy« **najdeme** mnoho společného, liší se však hodně odlišným vývojem...“

2.3.3.2. Modální slovesa

Nyní se zaměříme na dva zástupce německých modálních sloves, která, jsou-li prostředkem modality deontické, mají přímé české ekvivalenty. V několika případech však raději volíme jiná řešení.

2.3.3.2.1. Können

V textu se několikrát objevuje modální sloveso *können*. Jako nástroj modality deontické neboli objektivní vyjadřuje možnost, schopnost nebo svolení (Helbig a Buscha 2013: 117n). V češtině tak odpovídá modálním slovesům *moci* a *umět*, která jsme v několika případech použili:

VT 584–586: Zum Haus gehörten Stall und Garten, so dass sie fortan für den Eigenbedarf und zum Zuverdienst eine kleine Landwirtschaft betreiben **konnten**.

CT 387–388: K domu patřil chlév a zahrada, takže **mohli** pro vlastní potřebu i jako přivýdělek provozovat menší zemědělství.

Význam možnosti či schopnosti však v češtině mají i jiná slovesa, např. *podářit se, povést se* či *dokázat*. Ta se v některých případech hodila lépe:

VT 107–108: Er wurde nicht kontrolliert und **konnte** in den Westteil der Stadt entkommen.

CT 72–73: Kontrola se k němu nedostala, a tak se mu útěk do západní části města **podářil**.

VT 25–30: Manchmal spielen in den Erinnerungen an Flucht und Ausreise persönliche Dinge eine Rolle, die auf den ersten Blick banal und beliebig erscheinen, wie das Poesiealbum, das vor der Flucht in den Westen geschmuggelt werden **konnte**, die Schuhe, mit denen die Flucht gelang, oder das Stofftier, das die Ausreise begleitete.

CT 19–21: Ve vzpomínkách na útěk a vystěhování někdy hrají roli osobní věci, které se na první pohled zdají být banální a nahodilé, jako je památníček, který se před útekem na Západ **povedlo** propašovat, boty, ve kterých se útěk podařil, nebo plyšák, který vystěhování doprovázel.

VT 437–440: Zugleich aber verweisen diese Orte und Dokumente des Übergangs darauf, dass weder Grenze und Mauer noch Repressionen die Menschen davon abhalten **konnten**, nach Wegen zu suchen, um in den Westen zu gelangen.

CT 292–294: Zároveň však tato místa a dokumenty související s hraničním přechodem poukazují na to, že ani hranice či zeď, a ani represe **nedokázaly** lidi odradit od toho, aby hledali způsoby, jak se dostat na Západ.

Sloveso *können* lze někdy vynechat úplně, protože jeho užití by v českém překladu bylo poněkud redundantní. Místo toho je možné využít sémantiky infinitivu, se kterým se modální sloveso ve výchozím textu pojí:

VT 138–140: Er ließ sie in die S-Bahn Richtung Westen einsteigen, und so **konnte** sie wenige Tage vor dem Mauerbau aus der DDR **fliehen**.

CT 93–94: Nechal ji nastoupit do S-Bahnu směřujícího na Západ, a tak **utekla** z NDR jen pár dní předtím, než začala stavba zdi.

2.3.3.2.2. Müssen

Z hlediska deontické modality toto sloveso sémanticky vyjadřuje nutnost (Helbig a Buscha 2013: 119). V češtině mu tedy odpovídá sloveso *muset*. Přímý český ekvivalent jsme zvolili například v následujícím případě:

VT 83–86: An Autobahnen und Straßen, auf Wasserwegen und in Grenzbahnhöfen gab es Kontrollpunkte, an denen sich Aus- und Einreisende ausweisen **mussten**.

CT 57–59: Na dálnicích, silnicích, vodních cestách a nádražích, která se nacházela v blízkosti hranic, byla kontrolní stanoviště, na kterých se **musela** prokázat každá osoba, která do sektoru vstupovala nebo ho opouštěla.

Podobně jako nepřevádíme německé *können* pouze slovesem *moci*, nemusíme ani *müssen* pokaždé nahrazovat jeho přímým českým protějškem. Následující příklady ukazují další alternativy:

VT 480–482: Gesetze und Maßnahmen, die die Aufnahme, Versorgung und Unterbringung der Zuwanderer aus der DDR regelten, **mussten** erst entwickelt werden.

CT 319–320: Zákony a opatření, které by přijímání, zaopatřování a ubytování přistěhovalců z NDR řídily, **bylo potřeba** teprve vypracovat.

VT 319–321: Schließlich bekamen sie ein Visum, das zur „einmaligen Ausreise“ aus der DDR berechtigte und festlegte, wann und wo die Grenze passiert werden **musste**.

CT 216–217: Nakonec dostali vízum, které je oprávnilo k „jednorázovému výjezdu“ z NDR a stanovilo, kdy a kde **je nutno** hranice překročit.

2.3.3.3. Plurál a singulár

Ve výchozím textu se vyskytuje několik plurálových forem substantiv, která jsme převedli do formy singulárové.

Asymetrii čísla lze zaznamenat především u substantiv abstraktních. V obou jazycích existuje jejich singulárová forma, ovšem může se stát, že abstraktní výraz vytvoří formu plurálovou, která se lexikalizuje a začne se běžně používat. V druhém jazyce však u ekvivalentu daného abstrakta k lexikalizaci nedochází, a proto ho lze použít pouze v singuláru. (Štícha 2015: 367) Abstrakta v níže uvedených příkladech plurál formálně tvořit mohou, avšak domníváme se, že by tím ztratila svůj abstraktní význam a došlo by ke konkretizaci¹⁹. Poněvadž daná substantiva ve výchozím textu pojmáme spíše abstraktně, převádíme je do singulárového tvaru:

VT 268–270: Angesichts **der Risiken und Strapazen** einer Flucht versuchten seit Mitte der siebziger Jahre immer mehr Menschen die DDR auf dem Weg der Ausreise zu verlassen.
CT 184–185: Vzhledem **k riziku a námaze**, které útěk doprovázely, přibývalo od poloviny sedmdesátých let těch, kdo se pokoušeli opustit NDR formou povolení k vystěhování.

VT 353–356: Die DDR erhielt dafür Warenlieferungen im Gesamtwert von drei Milliarden Mark und bezeichnete das Ganze als „Sondergeschäft“, während die Bundesrepublik verklausuliert von „**besonderen Bemühungen** im humanitären Bereich“ sprach.

CT 238–240: NDR za to obdržela dodávky zboží v celkové hodnotě tři miliard marek a veškerou věc označovala za „zvláštní obchod“, kdežto Spolková republika Německo mluvila poněkud zaobaleně o „**zvláštním úsilí** v humanitární oblasti“.

Problematika čísla se týkala také některých substantiv konkrétních, která vyjadřují generickou platnost. Té lze v češtině mnohdy dosáhnout i singulárem:

VT 83–86: An Autobahnen und Straßen, auf Wasserwegen und in Grenzbahnhöfen gab es Kontrollpunkte, **an denen sich Aus- und Einreisende ausweisen mussten**.

CT 57–59: Na dálnicích, silnicích, vodních cestách a nádražích, která se nacházela v blízkosti hranic, byla kontrolní stanoviště, **na kterých se musela prokázat každá osoba, která do sektoru vstupovala nebo ho opouštěla**.

VT 86–87: Auch in **Zügen und S-Bahnen** wurden Reisende ständig kontrolliert.

¹⁹ <https://www.czechency.org/slovník/KONKRETIZACE>

CT 59–60: S neustálými kontrolami museli cestující počítat také **ve vlaku nebo S-Bahnu**.

2.3.3.4. Několikanásobný přísudek

Nyní se zaměříme na převod několikanásobných přísudků. Z níže uvedených příkladů je nasnadě, že se nejčastěji jedná o průběhové pasivum s dvěma participii. Problematický je převod především z důvodu rekce: Zatímco v němčině se daná slovesa vážou s akuzativem, v češtině se jejich protějšky mohou pojit s pády jinými.

Užití pasiva není v některých případech možné nejen kvůli odlišné rekci, nýbrž také z důvodu stylizace, který jsme již zmínili v části o pasivu a aktivu. Na první pohled jednoduchá německá věta tedy vyžaduje poněkud složitější řešení. Několikanásobný přísudek proto rozepisujeme, přičemž výsledná podoba textu má více nominální charakter:

VT 196–198: Fluchthilfe galt nach § 105 als „staatsfeindlicher Menschenhandel“ und **wurde besonders rigoros bekämpft und bestraft**.

CT 134–136: Napomáhání k útěku bylo podle § 105 považováno za „protistátní obchod s lidmi“ a **bylo nutno počítat s velice tvrdými represemi a přísnými tresty**.

Nominální charakter má oproti německému originálu i následující ukázka. Tentokrát se nám pasivum zachovat podařilo, leč nikoli ve funkci několikanásobného větného členu:

VT 167–168: Wie die innerdeutsche Grenze **wurde** die Mauer **militärisch befestigt und bewacht**.

CT 115–116: Stejně jako vnitroněmecká hranice **byla** i Berlínská zeď **posílena o vojenský dozor**.

V následujícím případě nepředstavuje několikanásobný přísudek pasivum, nýbrž aktivum; výchozí věta je však opět problematická z hlediska rekce. Tímto příkladem chceme poukázat na to, že za cenu srozumitelnosti často dochází k dekompresi textu, s čímž jsme se již setkali v kapitolách předchozích. Odlišná rekce sloves způsobuje, že sémantiku německého slovesa *einschüchtern* vyjadřujeme vedlejší větou:

VT 432–434: Dazu gehörten die Grenzübergänge in Berlin und an der innerdeutschen Grenze, an denen penible Kontrollen die Menschen **bedrohten und einschüchterten**.

CT 289–290: K tomu patřily hraniční přechody v Berlíně a na vnitroněmecké hranici, **kde lidem hrozily přísné kontroly, z nichž měli obavy**.

2.3.3.5. Vid

Kategorie slovesného vidu neboli aspektu se vztahuje na kategorii slovesného času, již ovlivňuje (Čechová 2000: 169). Vyjadřuje proces děje ve třech částech: začátek, trvání a konec, tedy děje ohraničeného začátkem a koncem a děje, který takto ohraničený není (Štícha 2015: 586). Průběh děje je vyjádřen slovesy nedokonavými, celistvost děje naopak

slovesy dokonavými. Sloveso dokonavé označuje děj ohraničený, ukončený; sloveso nedokonavé děj neohraničený, neukončený. (Čechová 2000: 169)

Kategorie slovesného vidu existuje jen v češtině; v němčině se s ní nesetkáme. Levý (2012: 65–69) říká, že jazyky je nutno vnímat jako dva odlišné systémy, v nichž oslabení či absence nějaké kategorie v jednom jazyce může být vyvážena kategorií plně rozvitou v jazyce druhém. Měli bychom rovněž počítat s tím, že chybějící výrazové hodnoty, které autor nemůže z gramatického hlediska vyjádřit, mohou být ve výchozím textu „latentně obsaženy“ a tato místa musíme odhalit a „ozřejmit“ (Levý 2012: 69). Naším úkolem tedy je přijít na to, kdy jde ve výchozím textu o dokonavost a kdy o nedokonavost.

Význam dokonavosti a nedokonavosti děje se v němčině nejčastěji váže na lexikální význam daného slovesa a na jeho časovou formu (présens, perfektum apod.) či časový význam (předčasnost, současnost, následnost). Indikovat dokončení či trvání děje nemusí jen význam slovesa, nýbrž i, je-li to sloveso předponové, jeho předpona. Z hlediska časové formy nemusí být odhalení imperfektiva či perfektiva vždy jednoznačné. Prézens totiž může vyjadřovat nedokonavý děj přítomný anebo dokonavý děj budoucí. U perfekta se předpokládá dokonavost, ale ani to nemusí platit vždy. Oproti tomu německé plusquamperfektum často odkazuje k výslednému stavu, a je tudíž pojímáno dokonavě. (Štícha 2015: 590n)

Štícha (2015: 588n) dále poukazuje na to, že ačkoli určitý proces naznačuje dokončenost děje, může být v češtině pojímán jak dokonavě, tak i nedokonavě. V tom případě vid nedokonavý implikuje spíše „kvalitu daného děje“, vid dokonavý zase zdůrazňuje jeho „kvantitativní rozměr“ (Štícha 2015: 588n).

V našich silách není uvést v této práci všechna místa, na kterých jsme se mezi perfektivem a imperfektivem rozhodovali. Poukážeme proto jen na několik příkladů řešení, které opět okomentujeme.

V níže uvedených ukázkách je klíčové určení času v podobě roku. Z kontextu vyplývá, že se jedná o jednorázovou akci s důrazem na její ukončenost, nikoli na její průběh, proto je namísto dokonavost:

VT 36–38: Im Februar 1953 **fuhren sie**, ihr Mann Hans und der dreijährige Sohn aus Mecklenburg nach Berlin.

CT 27–28: V únoru roku 1953 **odjela** s manželem Hansem a tříletým synem z Meklenburska do Berlína.

V dalším případě se rovněž jedná o dokonavost pasiva, která vyplývá jednak z mikrokontextu a jednak z přítomnosti pasiva stavového vyjadřujícího rezultat, tedy ukončenost děje.

VT 47–48: Im Jahr 1960 **verliefen** nahezu 95 Prozent alle Fluchten über West-Berlin. Denn die innerdeutsche Grenze **war** seit 1952 **versperrt**.

CT 34–35: V roce 1960 se přes Západní Berlín **uskutečnilo** téměř 95 procent veškerých útěků. Vnitroněmecká hranice **byla** totiž od roku 1952 **uzavřena**.

I následující ukázka je důkazem dokonavosti vyplývající z určení času. V druhé klauzi však vidíme nedokonavost. Užití plusquamperfekta ve výchozím textu naznačuje, že se podmínky útěku změnilo už předtím, než uvedená osoba utekla. Morfologicky se tedy jedná o dokonavost. My však převádíme nedokonavě, což si můžeme dovolit tím, že na významové jádro této klauze nahlédneme z jiného úhlu pohledu: Soustředíme se na to, co plyne z tohoto ukončeného procesu. Výsledkem je děj neohraničený:

VT 142–144: Als Vera D. im Dezember 1961 an der gleichen Stelle die Flucht **gelang**, **hatten sich** die Bedingungen durch den Mauerbau grundlegend **geändert**.

CT 98–99: Když přes to samé místo **utekla** v prosinci 1961 Vera D., **panovaly** v souvislosti se stavbou zdí již podstatně jiné podmínky.

Nedokonavost v níže uvedeném příkladu ve výchozím textu indikuje určení *immer wieder*:

VT 739–741: Im Westen komme es darauf an, die Dinge selbst in die Hand zu nehmen, **sagten** sie immer wieder.

CT 484–485: Dokola **opakovali**, že na Západě je nutné, aby člověk vzal věci do svých rukou sám.

O dokonavosti v první klauzi svědčí opět stavové pasivum, ve druhé zase kontext, kdy jde spíše, jak říká Štícha (2015: 588n), o „kvantitativní rozměr“ než „kvalitu daného děje“:

VT 316–318: Erst als Wohnung, Strom, Versicherungen und Bankkonten **gekündigt waren**, **wurden** sie offiziell aus der Staatsbürgerschaft der DDR **entlassen**.

CT 213–215: Ze státního svazku NDR **byli** oficiálně **propuštěni** až poté, co **vypověděli** nájemní a pojistnou smlouvu, **ukončili** odběr elektřiny a **zrušili** bankovní účty.

Stavové pasivum indikuje dokonavost i v následujícím případě:

VT 78–81: Wie aus dem Urteil hervorgeht, **war** das Fluchtvorhaben von Kollegen **verraten** und die Frau auf dem Weg nach West-Berlin von der Volkspolizei festgenommen worden.

CT 54–55: Jak z rozsudku vyplývá, její plán **vyzradili** kolegové a ženu na cestě do Západního Berlína zadržela Lidová policie.

V posledním případě nás k dokonavosti či nedokonavosti nemotivuje žádná gramatická kategorie ani časové určení, nýbrž sémantika. Z mikrokontextu soudíme, že německý přísudek v první klauzi indikuje opakovaný proces, a tudíž volíme nedokonavost. U druhé

klauze se naopak domníváme, že spíše než na průběh děje je třeba se soustředit na jeho výsledek, a proto preferujeme dokonavost:

VT 374–377: Entlassung und Ausreise **liefern** stets nach dem gleichen Muster ab: Ohne Vorankündigung oder Erklärung **ging** es eines Tages „auf Transport“ in die Haftanstalt Karl-Marx-Stadt (Chemnitz).

CT 251–254: Propuštění a vystěhování pokaždé **probíhalo** podle stejného vzoru: Bez jakéhokoli předchozího oznámení nebo vysvětlení „**převezli**“ vězně jednoho dne do věznice v Karl-Marx-Stadtu (dnešní Chemnitz).

2.3.4. Stylistická rovina

2.3.4.1. Citace a přímá řeč

Výchozí text vykazuje několik případů citací. Jedná se především o výpovědi uprchlíků, výroky politiků a znění zákonů. Ty se po stránce stylistické a expresivní odlišují od hlavního textu; každý druh citace se však liší v něčem jiném.

Nejjednodušším způsobem převodu by bylo nahradit výchozí citace jejich existujícími českými překlady. Takové řešení však možné není, protože výchozí citace do češtiny přeloženy nebyly nebo se jejich české protějšky alespoň nepodařilo dohledat. Překlad do češtiny jako takový proto připadá na nás.

2.3.4.1.1. Výpovědi uprchlíků a svědků

Poněvadž se jedná o citování ústních projevů, je logické, že v uvedených výpovědích nalezneme vyšší míru mluvenosti, o níž svědčí především prvky pocíťované jako hovorové; ty jsou v některých citacích zastoupeny více a v některých méně. Měli bychom si uvědomit, že poněkud uvolněný, hovorový styl promluvy nevychází pouze z podstaty mluvené němčiny, ale i z poněkud emotivně vypjaté situace, do které se jednotliví uprchlíci při osobních vzpomínkách dostávají.

Mluvenost je v němčině pochopitelně vyjádřena jinými prostředky než v češtině. Naším úkolem tedy bude výchozí prostředky mluvenosti substituovat českými funkčními prostředky, popř. je kompenzovat na jiném místě. Pro ilustraci postupů a změn, ke kterým při převodu výpovědí došlo, si uvedeme několik příkladů.

O mluvenosti první ukázky z výchozího textu svědčí sloveso *brauchen*, které je v první klauzi prvního souvětí užito elipticky, pak už stojí s infinitivem; sloveso *laufen* ve významu *jít* a částice *da* a *ja*. Zatímco německé *ja* lze substituovat českým *no*, ostatní prvky

kompenzujeme na jiných místech jinými prostředky, např. ukazovacími zájmeny či příslovci nebo expresivně zabarveným slovem *mumraj*. Pro plynulost mluveného projevu navíc upravujeme i slovosled:

VT 91–97: „In Velten **brauchen Sie** nicht aus dem Zug raus und durch die Sperre auf dem S-Bahnsteig wieder hoch. [...] Sie **brauchen** nur quer über den Bahnsteig zu laufen, und bei dem Andrang, der morgens zur Frühschicht herrscht, auch wenn Polizeikontrollen sind, **da** schaffen Sie immer, wenn Sie es geschickt anstellen, durchzukommen.“ [...] „**Ja**, und zwei Stationen später war ich in Heiligensee.“

CT 62–66: „Ve Velten nemusíte vystupovat z vlaku, procházet závorou a zase nastupovat na S-Bahn. [...] Stačí, když projdete nástupištěm, a když **to** uděláte šikovně, zvládnete **to**, protože **tam** před ranní směnou panuje **hrozný mumraj**, se kterým nic nezmůže ani policejní kontrola.“ [...] „**No** a po dvou zastávkách jsem byl v Heiligensee.“

V následujícím případě vidíme hojný výskyt neosobních konstrukcí s podmětem *man*, kterým jsme se věnovali v části o morfologické rovině. Víme už tedy, že se jedná o konkurenci německého pasiva, které se běžně užívá i v písemném projevu. Nelze tedy mluvit o ryzím prostředku mluvenosti, nicméně je dobré si uvědomit, že se v běžné komunikaci objevuje mnohem častěji než právě zmiňované pasivum jako takové. O mluvenosti dále svědčí vyšínutí z větného rámce ve druhém souvětí, asyndetické spojení klauzí v souvětí druhém a třetím, slovesa *gucken* a *angucken* či částice *doch*. Neosobní konstrukce tak v češtině převádíme do první osoby singuláru či druhé osoby plurálu, přičemž dosahujeme funkce fatické, prostředku typického pro sféru každodenní komunikace. Dále využíváme prostředků, jakými je hovorový lexém *dneska*, opakování spojky *jak*, spojka *jestli*, konkurující konstrukce pasiva *dá se* či sloveso *koukat*:

VT 100–106: „Die Angst, die **man** damals **hatte**, die **kann man** heute schwer beschreiben. Wenn **man sieht**, wie die **reinkommen mit den Hunden, durch den Wagen gehen. Man weiß nicht, soll man jetzt auf den Boden gucken, wird man dadurch vielleicht gerade auffällig oder nicht. Soll man die angucken, provoziert man** sie dann? Es war **doch** ein traumatisches Erlebnis.“

CT 68–72: „Strach, který **jsem** tenkrát **zažil, se dneska dá** popsat jen stěží. Když je **vidíte, jak** přicházejí se psy a **jak** postupují vagonem... **Nevíte, jestli** raději **nemáte koukat** na zem, zda právě tím na sebe **neupozorníte**, nebo **jestli** se raději na ně podívat – ale co když je právě tím **vyprovokujete**? Byl to opravdu traumatizující zážitek.“

Další ukázkou je výpověď bývalého politického vězně, která se vyznačuje figurativním způsobem vyjadřování. Z pragmatického hlediska jsme se však rozhodli obraznost výchozí citace poněkud zmírnit, protože jsme usoudili, že vzhledem k povaze projevu by přílišná obraznost zněla poněkud zvláště. Z pohledu překladatelských posunů jsme se ovšem dopustili nivelizace:

VT 386–389: Doch plötzlich „ging Bewegung durch die Sitzreihen, Freudenlaute, dann frenetischer Beifall. [...] **Alle befanden sich in einem vollkommenen Ausnahmezustand der Gefühle.**“

CT 260–261: Avšak náhle „...se sedadla rozpochovala, ozvaly se radostné výkřiky, poté bouřlivý potlesk. [...] **Všichni pocítili něco naprosto výjimečného**“.

Ve výchozí citaci u níže uvedeného příkladu si lze všimnout prvků mluvenosti v podobě užití neosobní konstrukce s podmětem *man*, adjektiva *ganz* v plurálu, vyšinutí z větného rámce v první klauzi a absence formálního podmětu v klauzi druhé u druhého souvětí, kataforického užití demonstrativa *diese* a částice *bloß*. V češtině si proto dovoluujeme použít augmentativum *dlouhatánský* a neosobní konstrukci s podmětem *člověk*.

VT 424–429: In ihrer Wahrnehmung war es „ein ziemlich langer Weg, bis **man** dann im Westen war. Bis **man** einmal durch die **ganzen** Kontrollen durch war. [...] **Ich kann mich [...] noch erinnern an diese Kontrolle**, war **bloß** so ein schmaler Schlauch, der Kontrolleur saß ziemlich weit oben [...] und hat die Papiere kontrolliert.“

CT 285–287: Vnímala to jako „...**dlouhatánskou** cestu, než se **člověk** dostal na Západ. Než měl **člověk** všechny ty kontroly za sebou. Na naši kontrolu [...] si ještě vzpomínám, byla tam jen taková úzká ulička, kontrolor seděl dost vysoko nad námi [...] a kontroloval nám papíry“.

2.3.4.1.2. Výroky politiků

Ačkoli výroky politiků spadají do sféry komunikace mluvené, budou se od předešlých výpovědí uprchlíků ze stylistického hlediska lišit. Lze se domnívat, že výroky uvedené ve výchozím textu byly předem připravené, protože jsou spíše formální a po stránce stylizační (nominalizace, pasivizace, figurativnost, přítomnost automatizmů) připomínají komunikát psaný. Je tedy nasnadě, že zatímco u převodu výpovědí uprchlíků jsme se snažili nabudit dojem mluvenosti, v tomto případě budeme usilovat o formálnost a vyšší stylizaci vyjadřování. Uvedeme si tři příklady, abychom demonstrovali, k jakým postupům jsme se při převodu politických výroků uchýlili:

První ukázka je příkladem vyšší míry nominálního stylu a výskytu anteponovaného přívlastku. S ohledem na povahu stylistického zařazení těchto citací jsme se rozhodli nominalizaci a antepozici zachovat i v překladu:

VT 561–565: „Schließlich geht es bei der **Aufgabe der wohnungsmäßigen Versorgung der Flüchtlinge [...] um ein in jeder Hinsicht schwieriges menschliches Problem**. Es geht darum, Menschen, die oft jahrelang in Lagern leben müssen, so schnell wie möglich in geeignete Wohnungen zu bringen.“

CT 373–375: „**Úkol zajistit uprchlíkům bydlení je koneckonců všestranně složitý sociální problém**. Jde o to, abychom osoby, které už léta musejí žít v táborech, co nejrychleji umístili do vhodných bytů.“

V dalším případě jsme svědky figurativnosti vyjádření, kterou lze v politických projevech očekávat. Výchozí metaforu proto zachováváme:

VT 629–632: „Wir **stehen hier an einer der vielen Nahtstellen zwischen dem Westen und dem Osten**, an denen wir den Menschen aus dem Osten nicht einfach unsere Vorstellungen aufzwingen können.“

CT 416–417: „**Stojíme tu na jedné z mnoha spojnic mezi Západem a Východem**, na kterých lidem z Východu prostě nemůžeme vnucovat svoje představy.“

V poslední ukázce se setkáváme opět s nominalizací. Zatímco v hlavním textu bychom se ji snažili spíše verbalizovat, zde si ji můžeme dovolit ponechat. Ukázka je dále příkladem sekundární předložky a automatizmů, které se rovněž snažíme zachovat. Syntaktické transpozice se dopouštíme ve druhém souvětí, ve kterém pasivum přetváříme na aktivum, abychom stylizaci českého překladu přece jen trochu odlehčili:

VT 495–501: „Die Bundesregierung hat [...] immer wieder an die Bevölkerung in der Zone **den Appell gerichtet**, nur dann die Zone zu verlassen, wenn **zwingende Gründe es erfordern**. [...] Wer aber aus solchem Zwang zu uns kommt, dem **soll hier nach besten Kräften und im Rahmen der gesetzlichen Möglichkeiten das Finden einer neuen provisorischen Heimat und der Start zu einer neuen Existenz erleichtert werden**.“

CT 330–334: „Spolková vláda [...] na obyvatele východní zóny vždy apelovala, aby ji opouštěli jen v případě, že pro to mají **naléhavé důvody**. [...] Jestliže k nám však někdo pod takovým nátlakem přijde, měli bychom mu **podle svých nejlepších schopností a v rámci zákonných možností ulehčit nalezení nového, provizorního domova a začátek nové existence**.“

2.3.4.1.3. Jazyk zákonů

Ještě specifitější stylizaci, než mají výroky politiků, nalezneme u jazyka zákonů. Do této kategorie zařazujeme znění zákonů jako takových i citace soudních rozhodnutí. Poněvadž výchozí citace v českém překladu neexistují nebo se je alespoň nepodařilo dohledat, museli jsme se uchýlit k vlastnímu řešení. Vycházeli jsme z toho, že se jedná o právní jazyk z dob NDR, a tak jsme se při převodu inspirovali stylizací, kterou nalezneme u zákonů pocházejících z dob komunistického Československa. Pro ilustraci si opět uvedeme jen několik příkladů:

VT 75–78: „Die Angeklagte“, so heißt es im Urteil, „hat gegen die Unverletzlichkeit der Grenzen der DDR verstoßen, indem sie sich ohne Genehmigung in den Zug setzte und die Republik verlassen wollte.“

CT 53–54: „Obžalovaná“, jak zněl rozsudek, „se provinila proti nedotknutelnosti hranic NDR tím, že bez dovolení nasedla do vlaku a chtěla opustit republiku.“

VT 278–280: „In Übereinstimmung mit dem Wesen der sozialistischen Staatsbürgerschaft akzeptiert das Recht der DDR keinen individuellen Anspruch auf Entlassung.“

CT 190–192: „V souladu s podstatou socialistického občanství neakceptuje právo NDR žádný individuální nárok na propuštění ze státního svazku.“

VT 301–305: „Im Zusammenhang mit der Unterbindung rechtswidriger Versuche zur Erreichung der Übersiedlung ist [...] die politisch-operative Arbeit auf diese Personen und die vorbeugende Verhinderung der feindlichen Pläne und Absichten zu konzentrieren.“

CT 205–207: „V souvislosti se zamezením protiprávních pokusů o dosažení přesídlení [...] se politicko-operativní práce musí soustředit na tyto osoby a preventivní zamezování nepřátelských plánů a úmyslů.“

2.3.4.2. Figurativnost a expresivita v hlavním textu

Náš komunikát sice spadá do sféry odborné komunikace, bylo však již několikrát zmíněno, že je populárně naučný, a tudíž se lze ojediněle setkat s figurativností a expresivitou i v hlavním textu. Převod takto zabarveného vyjádření může probíhat několika způsoby: Buď se podaří najít stejně zabarvený protějšek i v jazyce cílovém, nebo nikoli, a tudíž by se mělo usilovat o jeho kompenzaci na jiném místě. Touto problematikou se však hlouběji zabýváme u typologie výrazových posunů a změn.

V první výchozí větě u níže uvedeného příkladu 1) vidíme lexikalizované spojení *Hab und Gut*, pro který se nám nepodařilo najít vhodný funkční ekvivalent. Zvolili jsme tudíž neutrální převod a nivelizaci výchozího textu kompenzovali na jiném, vhodném místě 2), které se v textu vyskytuje o několik odstavců dále:

1) VT 43–45: Nach und nach schmuggelte sie ihr **Hab und Gut** zu Verwandten im Westteil der Stadt, bevor sie Anfang August 1961 selbst über die Grenze wechselte.

CT 31–32: Postupně se jí podařilo propašovat **veškeré své věci** k příbuzným do západní části města, až začátkem srpna 1961 překročila hranici i ona sama.

2) VT 115–116: Wenn die S-Bahn dort in Richtung Westen losfuhr, **hatte man es im Grunde schon geschafft**.

CT 78: Jakmile se zde S-Bahn, který směřoval na Západ, už rozjel, **měl člověk prakticky vyhráno**.

V některých případech šlo zase o frazém, který bylo možno substituovat frazémem českým:

VT 621–623: **Um möglichst bald auf eigenen Füßen zu stehen**, nahmen viele von ihnen schlechte Arbeitsbedingungen in Bergbau, Landwirtschaft oder Privathaushalten in Kauf.

CT 410–412: **Aby se co nejdříve postavili na vlastní nohy**, smířila se většina z nich s horšími pracovními podmínkami v hornictví, zemědělství nebo něčích domácnostech.

2.3.5. Pragmatická rovina

2.3.5.1. Glosář

Výchozí publikace obsahuje glosář s užívanými zkratkami názvů různých institucí a dokumentů. Poněvadž však nepřekládáme celou knihu, vytváříme glosář vlastní, ve kterém uvádíme pojmy vyskytující se výhradně v kapitolách, které překládáme. K nahlédnutí je v příloze.

2.3.5.2. Fotografie, dokumenty, popisky

Výchozí kapitoly jsou sice opatřeny oskenovanými dokumenty a fotografiemi doplněnými o popisky, rozhodli jsme se však, že je v cílovém komunikátu nezachováme. Nejsou totiž pro pochopení textu důležité. V případě jejich ponechání by bylo nutno přeložit nejen doprovodné popisky, nýbrž i obsah oskenovaných písemných dokumentů. Z pragmatického hlediska neuvádíme ani odkazy na prameny, se kterými autorka pracovala.

2.4. Překladatelské posuny

2.4.1. Typologie překladatelských posunů

Překladaatelé se při své práci často dopouští změn, které pramení z interpretačního procesu. Takové transformace se nazývají překladatelské posuny. Ztráty, které při tomto procesu vzniknou, je nutné funkčním způsobem nahradit. (Gromová 2009: 56) Za jednoznačně chybný výkon můžeme považovat posun negativní, který je následkem nepochopení originálu (Vilikovský 2002: 44). Tím máme na mysli jazykové neporozumění či špatnou interpretaci výchozího komunikátu. Důvodem však může být i zanedbání překladatelského procesu (Gromová 2009: 63).

V souvislosti s rovinou jazykovou a tematickou mluvíme o posunu výrazovém, jehož cílem je adekvátně vyjádřit prvky v podmínkách odlišností dvou jazykových systémů. K tomuto posunu dochází, jakmile nelze dosáhnout úplné věrnosti výchozího komunikátu; překladaatel se v takovém případě snaží volit jisté změny, aby totožnost cílového textu s textem výchozím zachoval. (Popovič 1974: 121n)

Z hlediska lingvistického dále rozlišujeme posun konstitutivní, který vyplývá z rozdílů mezi danými jazyky. Je to tedy změna funkční, objektivní, nevyhnutelná a projevuje se na všech rovinách textu (Vilikovský 2002: 44). Příkladem mohou být rozdíly v pádech, časech; existence či absence gramatických členů apod. (Gromová 2009: 57).

Dalším typem může být posun individuální, při němž se spíše než lingvistické hledisko uplatňuje hledisko interpretační. Jeho východiskem je tak interpretace, motivace k výrazovým sklonům či idiolekt překladaatele. (Vilikovský 2002: 44) Gromová (2009: 62n) rozlišuje celkem čtyři podtypy; my se jich však v textu cílovém nedopouštíme, a proto se jimi nebudeme blíže zabývat. V souvislosti s individuálními posuny bychom však měli

zmínit intelektualizaci textu, o které pojednává Levý (2012: 132). Tento jev vychází ze základní snahy učinit dílo čtenáři srozumitelným. Zejména v umělecké literatuře se tím tak zvyšuje funkce sdělovací na úkor funkce estetické, náš komunikát však spadá do sféry komunikace populárně naučné. Třemi typy intelektualizace je zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a formální vyjadřování syntaktických vztahů. O zlogičťování textu lze hovořit v momentě, kdy překladatel objasňuje místa, která se na první pohled zdají být nelogická a nezvyklá. Vykládání nedořečené nastává tehdy, jakmile překladatel naplno rozvádí myšlenky, které jsou v originále jen naznačeny, čímž může do cílového textu vnášet něco, co v textu výchozím tak úplně není. Jestliže překladatel formálně vyjadřuje syntaktické vztahy, zaměřuje se především na souřadná spojení a převádí je na spojení podřadná, což se projevuje vyšší mírou podřadicích spojek a spojovacích částic. (Levý 2012: 132–140) Explikace neboli „nadbíhání“ příjemci, jak píše Gromová (2009: 61), se rovněž projevuje vnitřní vysvětlivkou.

2.4.2. Typologie výrazových změn

Prvními výrazovými změnami jsou úpravy na rovině makrostylistické. Makrostylistikou komunikátu rozumíme výrazové uspořádání vyšších rovin, od pouhé věty až po text jako celek (Gromová 2009: 64). Základní principy změn na rovině makrostylistiky přebírá Popovič (1974: 122) od Kathariny Reissové (1968: 380), která rozlišuje aktualizaci, úpravy času komunikátu; lokalizaci, úpravy místa děje či úpravy tématu; a adaptaci, úpravy postav či reálií.

Ústředním bodem překladatelských operací jsou však podle Popoviče (1974: 122) rozhodnutí uskutečňovaná na rovině mikrostylistické. Tou se rozumí výrazové uspořádání nižších jazykových rovin, tedy od fonému po větu. V této souvislosti lze rozlišovat výrazovou shodu, výrazové zesílení a výrazové zeslabení. (Popovič 1974: 122–131)

Výrazová shoda označuje stylistickou ekvivalenci v překladu neboli adekvátní vystihnutí významového invariantu výchozího textu. Lze jí dosáhnout substitucí, funkční náhradou nepřeložitelných prvků (reálie, frazémy či textové šablony) funkční domácí analogií. Další možností je výrazová záměna neboli inverze, kdy nepřeložitelné prvky jsou nahrazeny funkčním ekvivalentem na jiném místě v textu. (Popovič 1974: 123n). Levý (2012: 120) pro výrazovou změnu používá Fischerovo označení *kompensace*.

Pojem výrazové zesílení je nutno chápat jako zvyšování subjektivity či expresivity. Překladatel sice má k dispozici ekvivalentní výrazové prostředky, kterými by mohl

invariantu výchozího komunikátu dosáhnout, místo toho se však uchyluje ke zdůrazňování některých stylistických rysů originálu. Výrazovým zesílením může být stylistická typizace, při které překladatel příliš vyzdvihuje charakteristické výrazové vlastnosti výchozího textu, nebo stylistická individualizace, kdy se překladatel zaměřuje na zvláštní výrazové vlastnosti originálu, a ty pak v překladu zesiluje. Svou roli sehraává i překladatelův idiolekt. (Popovič 1974: 123–125) Podle Levého (2012: 130) dochází k zesílení hlavně proto, že překladatel si je intenzity významu daného slova natolik vědom, až ji při reprodukci přežene.

Poslední výrazovou změnou na rovině mikrostylistiky je výrazové zeslabení, které je opakem výrazového zesílení. V této souvislosti mluvíme o nivelizaci, kdy překladatel snižuje výrazové vlastnosti originálu po stránce stylistického a expresivního zabarvení. Pokud je styl překladu oproti originálu zploštěn natolik, že v něm něco zaniká, hovoříme o výrazové ztrátě. (Popovič 1974: 123, 127–130) Ke stylistickému ochuzování dochází podle Levého (2012: 126, 132) proto, že překladatel většinou tíhne k prvnímu řešení, které ho napadne. Snižování stylu je nejen následkem užívání obecného pojmu místo konkrétního či stylisticky neutrálního slova místo citově zabarveného, ale také řídkého obměňování synonym. Závěrem lze konstatovat, že při překladu se mnohdy projevuje tendence k zobecňování (generalizaci), neutralizaci (nivelizaci) a opakování. (Levý 2012: 126, 132)

2.4.3. Příklady výrazových změn

Uvedli jsme si typologii výrazových posunů a změn, které mohou během překladatelského procesu nastat. Nyní se zaměříme na takové případy, které se objevují v cílovém textu.

Z hlediska roviny makrostylistiky jsme s ohledem na žánrově-stylistické zařazení a téma výchozího komunikátu od aktualizace, lokalizace i adaptace upustili a překládáme dokumentárně. Podíváme se tedy na úroveň mikrostylistiky.

2.4.3.1. Výrazové zesílení a výrazová záměna

V cílovém textu sledujeme příklady výrazového zesílení, z nichž jsme si už některé uvedli u typologie překladatelských problémů. Často tím kompenzujeme prvky, které při překladu zanikají na jiném místě:

VT 619–621: Statt wie erhofft im Westen frei und unabhängig zu sein, fühlten sie sich im Lager **bevormundet und eingesperrt**.

CT 409–410: Doufali, že na Západě budou svobodní a nezávislí, a místo toho měli pocit, že je v **táboře někdo neustále vodí za ručičku a drží pod zámkem**.

VT 115–116: Wenn die S-Bahn dort in Richtung Westen losfuhr, **hatte man es im Grunde schon geschafft**.

CT 78: Jakmile se zde S-Bahn, který směřoval na Západ, už rozjel, **měl člověk prakticky vyhráno**.

Kromě toho nalezneme i případ intenzifikace, ke které došlo použitím augmentativa:

VT 424–429: In ihrer Wahrnehmung war es „**ein ziemlich langer Weg**, bis man dann im Westen war. Bis man einmal durch die ganzen Kontrollen durch war. [...] Ich kann mich [...] noch erinnern an diese Kontrolle, war bloß so ein schmaler Schlauch, der Kontrolleur saß ziemlich weit oben [...] und hat die Papiere kontrolliert.“

CT 285–287: Vnímala to jako „...**douhatánskou cestu**, než se člověk dostal na Západ. Než měl člověk všechny ty kontroly za sebou. Na naši kontrolu [...] si ještě vzpomínám, byla tam jen taková úzká ulička, kontrolor seděl dost vysoko nad námi [...] a kontroloval nám papíry“.

2.4.3.2. Výrazové zeslabení

Nejčastějším typem zeslabení byla nivelizace. Některé rysy originálu nebylo možné v překladu zachovat a zeslabení, kterého jsme se dopustili, se proto snažíme kompenzovat na jiných místech.

V první ukázce dochází k ochuzení z důvodu absence funkčně ekvivalentního slova v češtině.

VT 30–33: Wie in anderen Kontexten von Flucht und Migration zählen dazu auch Gepäckstücke, in denen ein paar wenige **Habseligkeiten** mitgenommen wurden.

CT 22–23: Podobně jako v ostatních kontextech útěku a migrace se k těmto věcem řadí také zavazadla, ve kterých si uprchlíci odnesli **něco málo ze svého majetku**.

Druhá ukázka je příkladem nivelizace z důvodu stylizace. Uvedené výrazové ochuzení (až ztrátu) komentujeme v části o participiích:

VT 403–406: So wusste Hartmut R. aus Werder bei Potsdam zuerst gar nicht, wo er war, nachdem er im Sommer 1966 **schwimmend** und **tauchend** den Teltowkanal **durchquert** hatte.

CT 271–272: Hartmut R. z města Werder u Postupimi tak zpočátku vůbec nevěděl, kde je, když se mu v létě 1966 **podařilo přeplavat** Teltowský kanál.

U posledního příkladu jsme nivelizovali především z pragmatických důvodů, protože přílišná doslovnost by mohla působit poněkud neobratně:

VT 386–389: Doch plötzlich „ging Bewegung durch die Sitzreihen, Freudenlaute, dann frenetischer Beifall. [...] **Alle befanden sich in einem vollkommenen Ausnahmezustand der Gefühle**.“

CT 260–261: Avšak náhle „...se sedadla rozpochybovala, ozvaly se radostné výkřiky, poté bouřlivý potlesk. [...] **Všichni pocítili něco naprosto výjimečného**.“

Dalším typem zeslabení je generalizace, ke které jsme se uchýlili jen ojediněle. V obou níže uvedených případech jsme sice negeneralizovali takovým způsobem, abychom místo konkrétního označení užili pojmu obecného jako takového, např. *hračka* místo *Stofftier*

či *pes* místo *Schäferhündin*; k jistému oslabení však oproti originálu přece jen dochází. Formálně by se generalizované pojmy daly utvořit i v češtině, doslovnost by nicméně působila rušivě.

VT 25–30: Manchmal spielen in den Erinnerungen an Flucht und Ausreise persönliche Dinge eine Rolle, die auf den ersten Blick banal und beliebig erscheinen, wie das Poesiealbum, das vor der Flucht in den Westen geschmuggelt werden konnte, die Schuhe, mit denen die Flucht gelang, oder das **Stofftier**, das die Ausreise begleitete.

CT 19–21: Ve vzpomínkách na útěk a vystěhování někdy hrají roli osobní věci, které se na první pohled zdají být banální a nahodilé, jako je památníček, který se před útekem na Západ povedlo propašovat, boty, ve kterých se útěk podařil, nebo **plyšák**, který vystěhování doprovázel.

VT 128–129: Hans N. war mit seiner **Schäferhündin** unterwegs und tauschte einen Termin bei einem Berliner Züchter vor.

CT 86–88: Hans N. se vydal na cestu se svým **německým ovčákem** a předstíral, že má schůzku s jedním berlínským chovatelem.

2.4.3.3. Výrazová shoda

Na výrazovou shodu v podobě kompenzace jsme upozornili u výrazového zesílení. Uvedeme se tedy už jen na několik málo příkladů substituce, které jsme okomentovali v části o lexikální rovině.

VT 38–40: Dort überquerten sie die Sektorengrenze nach West-Berlin und setzten später ihre Flucht ins **Bundesgebiet** fort.

CT 28–29: Tam překročili sektorovou hranici do Západního Berlína, odkud později pokračovali na **území SRN**.

VT 465–470: Dabei trafen sie nicht nur auf Anteilnahme und Hilfsbereitschaft, sondern auch auf das Misstrauen und Unverständnis von **Bundesbürgern**, denen die Verhältnisse in der DDR und die Menschen, die von dort kamen, im Lauf der Zeit ebenfalls fremd geworden waren.

CT 310–313: Ze strany **západoněmeckých občanů** se přitom nesetkávali jen se soucitem a ochotou pomáhat, nýbrž také s nedůvěrou a nepochopením, protože místním poměry v NDR a lidé, kteří odtamtud přišli, už dávno byli cizí.

VT 506–509: Nach dem Grundgesetz waren die Zuwanderer als deutsche Staatsbürger – ebenso wie Vertriebene und Aussiedler – den **Bundesdeutschen** prinzipiell gleichgestellt.

CT 338–339: Ústava přistěhovalce – stejně jako vyhnance a vysídlence – označila za německé občany a se **západními Němci** je v zásadě zrovnoprávnila.

Kromě výše uvedených případů jsme substituovali především v citacích výpovědí uprchlíků. Daným změnám se však již věnujeme v kapitole o stylistické rovině.

2.4.3.4. Intelektualizace

Nyní si uvedeme několik příkladů intelektualizace. Nejčastějším typem bylo zlogičťování textu, k čemuž nás motivovala snaha o zpřístupnění výchozích obrátů:

VT 256–257: Dort bekamen die Flüchtlinge **westliche** Währung, Kleidung, Flugtickets sowie bundesdeutsche Reisepässe zugespielt.

CT 174–175: Tam byla uprchlíkům dodána **západoněmecká** měna, oblečení, letenky i západoněmecké pasy.

VT 330–334: **Seit der Besetzung der Ständigen Vertretung der Bundesrepublik in Ost-Berlin im Sommer 1984** kam es immer wieder zu spektakulären Botschaftsbesetzungen, mit denen DDR-Bürger ihre Ausreise zu erzwingen versuchten.

CT 223–226: **Poté, co v létě 1984 nezůstalo na Stálém zastoupení Spolkové republiky Německo ve východním Berlíně už žádné volné místo, začali občané NDR s plnou vervou obsazovat západoněmecké velvyslanectví**, čímž se pokoušeli vymocit povolení k vystěhování.

VT 364–367: Auf den **Vorschlagslisten** der Unterhändler standen vor allem die Namen von Häftlingen, die wegen Fluchtversuchs, Fluchthilfe oder Ausreisebegehrens verurteilt worden waren.

CT 245–247: Na **seznam navrhovaných osob** uváděli vyjednávači především jména vězňů, kteří byli odsouzeni za pokus o útěk, napomáhání k němu nebo za žádost o povolení k vystěhování.

Se zlogičtáním textu mnohdy souvisí i vnitřní vysvětlivka, již jsme popsali u roviny lexikální. Uvedeme si tudíž pouze jeden příklad:

VT 327–330: Zu den ersten bekannt gewordenen Ausreisegruppen gehört der „Weiße Kreis“ in Jena, der im Sommer 1983 mit Schweigedemonstration auf dem **Platz der Kosmonauten** in die Öffentlichkeit trat.

CT 221–223: K prvním takovým skupinám, které se proslavily, patří *Der Weiße Kreis* (Bílý kruh) v Jeně, který se zapsal do povědomí veřejnosti v létě 1983 tichou demonstrací na **náměstí** Platz der Kosmonauten.

Následují ukázky formálního vyjadřování syntaktických vztahů. K tomu kroku jsme se uchýlili především z důvodu koheze:

VT 38–40: Dort überquerten sie die Sektorengrenze nach West-Berlin **und** setzten später ihre Flucht ins Bundesgebiet fort.

CT 28–29: Tam překročili sektorovou hranici do Západního Berlína, **odkud** později pokračovali na území SRN.

VT 125–128: Wer keinen Passierschein hatte, legte sich in der Regel einen guten Grund für die S-Bahn-Fahrt über die Sektorengrenze zurecht, um nicht als Flüchtling verdächtigt **und** festgenommen zu werden.

CT 85–86: Kdo propustku neměl, připravil si zpravidla pro jízdu S-Bahnem přes sektorovou hranici dobrý důvod, aby se vyhnul podezření z útěku, **a** nebyl **tak** zadržen.

Posledním typem je vykládání nedořečeného. V prvním případě jsme tento postup zvolili na základě absence přímého ekvivalentu, který by fungoval stejně jako výchozí pojem. Přímým protějškem by mohlo být spojení *létající zařízení*, které má však v češtině odlišný konotační význam; výsledné rozvedení výchozího pojmu se nám tedy jeví jako vhodnější řešení:

VT 183–184: In mühsamer Kleinarbeit wurden **Fluggeräte** gebastelt, Autos präpariert oder Pässe gefälscht.

CT 126–127: Piplavou prací lidé zhotovovali **různá zařízení, ve kterých by mohli hranice přeletět**, podle potřeby upravovali auta nebo falšovali pasy.

V druhém případě by převedení výchozího pojmu přímým ekvivalentem sice možné bylo, domníváme se však, že by sémantika věty bez intelektualizace nevyzněla v cílovém textu natolik jako v textu výchozím:

VT 605–608: Zum anderen war die Integration der Jugendlichen deshalb so wichtig, weil unter den Flüchtlingen, die **unzufrieden** in die DDR zurückkehrten, der Anteil der Jugendlichen besonders hoch war.

CT 400–402: A jednak na její integraci velmi záleželo, protože mezi uprchlíky, kteří se **kvůli nespokojenosti se Západem** vraceli do NDR, byl podíl mladých lidí opravdu velký.

Závěr

Cílem bakalářské práce byl komentovaný překlad dosud nepřeloženého textu o rozsahu přibližně 20 normostran. Vzhledem k zadání jsme zvolili dvě kapitoly z populárně naučné publikace *Flucht im geteilten Deutschland* (2005).

Záměrem bylo vytvořit překlad iluzionistický, který by plnil stejnou funkci jako text výchozí. Během překladatelského procesu jsme tudíž museli zohlednit poznatky, k nimž jsme dospěli při překladatelské analýze výchozího komunikátu. Kromě překladatelských problémů, které vyplývají z odlišností jazykových systémů, jsme se dále museli vypořádat nejen se stylem originálu, nýbrž i terminologií a reáliemi, které souvisejí s tématem publikace. K tomu nám pomohla paralelní literatura a odborné konzultace. Jestliže se v českém úzu vyskytovalo více alternativ překladu reálií či termínů, snažili jsme se vybrat tu nejužívanější. Nejtěžší byl však převod tehdy, jakmile žádný český ekvivalent neexistoval – naším úkolem tak byl překlad vlastní, přičemž navrhovaná řešení jsme nechali posoudit odborníkem. Další složitější záležitostí byl převod citací uprchlíků, politiků či zákonů, které se od hlavního textu stylisticky lišily.

Snaha o funkční překlad ovlivňovala i jednotlivé kroky, které popisujeme v kapitolách o překladatelských problémech a posunech. Naší intencí však nebylo uvést všechny případy řešení, ke kterým jsme se uchýlili; spíše jsme se snažili vytyčit jejich typologii. Samotný překladatelský proces i psaní komentáře považujeme za velice obohacující zkušenost.

Bibliografie

Primární prameny

BRECHT, Christine (2005): *Wege in den Westen; Integration in der Bundesrepublik: Der schwierige Neuanfang*. EFFNER, Bettina a Helge HEIDEMEYER (HG.). *Flucht im geteilten Deutschland: Erinnerungsstätte Notaufnahmelager Marienfelde*. Berlin: be.bra verlag. s. 67–95. ISBN 3-89809-065-5.

Sekundární prameny

Translatologické a lingvistické publikace, slovníky:

ČECHOVÁ, Marie (2000). *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-57-9.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ (2008). *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-961-4.

GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK (1986). *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Učebnice pro vysoké školy.

GROMOVÁ, Edita (2009). *Úvod do translatologie*. Nitra: UKF v Nitre. ISBN 978-80-8094-627-2.

HELBIG, Gerhard a Joachim BUSCHA (2013). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für Ausländerunterricht*. München: Klett-Langenscheidt. ISBN 978-3-12-606365-4.

HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ, Eliška CHVALOVSKÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ (2016). *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-2566-1.

JAKOBSON, Roman (1995). *Poetická funkce*. [překl.] Miroslav Červenka, Milada Chlíbcová a Terezie Pokorná. Jinočany: H&H. ISBN 80-85787-83-0.

KNITTLOVÁ, Dagmar (2010). *Překlad a překládání*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2428-6.

LEVÝ, Jiří (2012). *Umění překladu*. 4. vyd. Praha: Apostrof. ISBN 978-80-87561-15-7.

LINGEA S.R.O. (2008). *Německo-český, česko-německý velký slovník*. 2. vyd. Brno: Lingea. ISBN 978-80-87062-33-3.

MINÁŘOVÁ, Eva (2009). *Stylistika češtiny*. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-210-4973-4.

NORD, Christiane (2009): *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlage, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. 4. upr. vyd. Tübingen: Julius Groos Verlag Tübingen. ISBN 978-3-87276-868-1.

POPOVIČ, Anton (1975). *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.

ŠTÍCHA, František (2015). *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2378-0.

VILIKOVSKÝ, Ján (2002). *Překlad jako tvorba*. [překl.] Emil Charous. Praha: Ivo Železný. ISBN 80-237-3670-1.

Internetové zdroje:

ABZ slovník českých synonym (2008–2020) [online]. [cit. 2019-10-12–2020-04-10]. Dostupné z: <http://www.slovník-synonym.cz/>

Český národní korpus – InterCorp [online]. Verze 9. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha [cit. 2019-10-12–2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>

Duden (2020) [online]. Bibliographisches Institut [cit. 2019-10-12–2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.duden.de/>

DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache [online]. [cit. 2019-10-01–2020-05-01]. Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, Dostupné z: <https://www.dwds.de/d/wb-dwdswb/>

Internetová jazyková příručka (2008–2020) [online]. ÚJČ AV ČR [cit. 2019-10-12–2020-04-10]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

Jugendgerichtsgesetz (JGG) (2020). *Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz: Bundesamt für Justiz* [online]. [cit. 2019-10-12–2020-04-10]. Dostupné z: https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/___1.html

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. (2018). *CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>

Lexikon für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke und feste Wortverbindungen [online]. [cit. 2019-10-01–2020-05-01]. Dostupné z: <https://www.redensarten-index.de/suche.php>

Nejvyšší státní zastupitelství (2012). *Práva a postavení mladistvého obviněného*. [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/obvinny/prava-a-postaveni-mladistveho-obvinneho>

SAK, Petr, R. NEŠPOR, Zdeněk, ed. (2018). *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana

Správa uprchlických zařízení Ministerstva Vnitra (2017) [online]. Praha [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <http://www.suz.cz/kdo-jsme/historie-a-soucasnost/>

Další použité zdroje:

HERTLE, Hans-Hermann a Maria NOOKE (2009). *Die Todesopfer an der Berliner Mauer 1961-1989: Ein biographisches Handbuch*. Berlin: Links Christoph Verlag. ISBN 978-3-86153-517-1.

GIESEKE, Jens (2013). *Stasi: tajná policie NDR v letech 1945-1990*. [překl.] Vladimír Čadský. Praha: Ikar. ISBN 978-80-249-2105-1.

PREČAN, Vilém (2009). *Ke svobodě přes Prahu. Exodus občanů NDR na podzim 1989: sborník dokumentů*. Praha: Československé dokumentační středisko. ISBN:978-80-904228-4-1.

VILÍMEK, Tomáš (2010). *Solidarita napříč hranicemi: opozice v ČSSR a NDR po roce 1968*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-030-5.

WEBER, Hermann (2003). *Dějiny NDR*. [překl.] Miloslav Korbelík. Praha: Lidové noviny. ISBN 80-7106-558-7.

Zákony pro lidi: Sbíрка zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění (2020) [online]. Zlín [cit. 2019-10-12–2020-04-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-150#f3215664>

Osobní a e-mailové konzultace:

Osobní konzultace s PhDr. Petrem Kourou, Ph.D., ze dne 17. 12. 2019

E-mailová konzultace s Jazykovou poradnou ÚJČ AV ze dne 14. 4. 2020

E-mailová konzultace s doc. PhDr. Tomášem Vilímkem, Ph.D., ze dne 16. 4. 2020

Přílohy

I. Glosář

Tabulka č. 1

<i>KBSE</i>	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
<i>MfS</i>	Ministerstvo státní bezpečnosti
<i>NDR</i>	Německá demokratická republika
<i>RIAS</i>	Rozhlas v americkém sektoru
<i>SED</i>	Sjednocená socialistická strana Německa
<i>SRN</i>	Spolková republika Německo
<i>ZKG</i>	Ústřední koordinační skupina

II. Výchozí text